

คำสอนสตรีในวรรณคดีล้านนา

วรรณคดีล้านนาสอนให้สตรีงามทั้งกาย วาจา ใจ กิริยามารยาท ตลอดจนสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ และการทำงาน นอกจากนี้ยังสอนให้รู้จักครองตน รู้จักเลือกคู่ครอง รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของภรรยา รู้จักปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดา และรู้จักเข้าสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สอนสตรีให้มีกายงาม

1.1 ให้สตรีรักษาร่างกายให้อ่อนแอ้น เลอบางร่างน้อย สตรีในวรรณคดีล้านนา ส่วนใหญ่มีร่างกายบางบาง เช่น

ร่างกายของนางวรรณคำฟู

“จำเริญนาฏน้อย

แม่สีไสนรรม

วรรณคำฟู

อยู่ปาราที่นั่น”

ที่ห้องสวรรค์

คิงปิ่นร่างน้อย

แม่หงส์คอสร้อย

ชีวทาล้นคำ : 101-102

ร่างกายของนางโมกษา

“ข้างามยิ่งล้ำ

สองถานานม

คิงบางคิ้วก้ม

อกกลมแผ่อ้า”

วรรณพราหม : 2-3

ร่างกายของนางโมกษา

“บ่ต่ำบ่สูง

ตฤทหน้าไสภา”

คิงบางร่างเฝ้า

อ้ายร้อยชอด : 63

ร่างกายของนางนรทรมจำรี

"บู่เนื้อเสียตาย
ผิวตั้งแก้วประกา"

นางงามอันแก้ว

จันตะฆา : 113

ร่างกายของนางรัตนา

"คิงบางร่างน้อย
แม่ตำตำนิล

ดอกสร้อยบุปผา

เข็ดเปียงแก้วเข้า"

วงศ์สวรรค์ เล่ม 2 : 98

ร่างกายของธิดาทัง 7

"แวนอันแก้ว
เนื้อตัวองค์เลา

เหมือนชุดโปงเพลา

ชาวเหมือนท่อนกล้วย"

อ้ายร้อยยอด : 13

จะเห็นว่าสตรีที่กล่าวถึงมีรูปร่างแบบนาง อรชรอันแก้ว สม่ส่วน ซึ่งการบำรุงรักษา
ให้มีลักษณะดังกล่าวสามารถทำได้ สตรีใดประสงค์จะมีกายงามดังตัวละครในวรรณคดีก็สามารถ
ปฏิบัติได้

1.2 ให้สตรีรักษาผิวพรรณให้งดงาม วรรณคดีล้านนาชมผิวพรรณของสตรีไว้ดัง
ตัวอย่างต่อไปนี้

ผิวพรรณของนางสิงกี

"ชื่อนางสิงกี
ผิวพรรณงามใช้จ่า"

งามคืออ้อยพล้อย

ถ้าก่าตำ : 4

ผิวพรรณของนางจันตา

"ชื่อนางจันตา

ผิวใสบ่อเส้า"

ถ้าก่าตำ : 4

นิพนธ์ของนางรัตนา

"ธิดาลูกเจ้า
วิสัยบ่เล่า

ว่ามีผิวใส
มีรูปร่างเลาอึ้งนั๊ก"
วงศ์สวรรค์ เล่ม 2 : 95

นิพนธ์ของนางมุกชวดี

"ทันยอกนงวัย
มุกชวดี

ผิวใสสว่างสร้อย
รูปร่างอ้อยพล้อย"
หงส์หิน : 36

นิพนธ์นางบัวคำ

"อาบน้ำซักสี

บ่ท้อมองเล่า

หมดใจคือไว้วงวิด"

เจ้าสุวัตร : 16

นิพนธ์ของนางสะทลิจันตา

"งามวิไล แม่สร้อยคอกป้า
บ่มีที่อื่นเคียมกัน เหมือนตั้งนางฟ้า
รุ่นสาวสีลัน วรรณะพรรณ
วิมลสว่างเสียง เนื้อคันท้าย
ใสสะอาดเกียง"

หงส์หิน : 51

นิพนธ์ของกัณเฑาะมาลา

"มีพรรณรูปเนื้อ

ผ่องฉายสีขาว

มอกฝั่งรุ่งราว

ลิบหกขวบเข้า

รูปร่างขาวใส

ว่องไวบ่เล่า

งามเลิศล้ำอมใจคน

ชีวทาสันคำ : 32

นิพนธ์ของนางอุตตะมะธานี

"เนื้อผิวหนัง

เนียนเกียงเลิศล้ำ

สีอ่อนอำวนวลฟอง

จันตะขา : 134

นิพนธ์ของนางจุละกันธา

“เนื้อตัวกำยำ บั้วมมีตเจ้า
 ผูกผ่องเสียงกายา

ทงส์หิน : 45

นิพนธ์ของนางนิมปา

“เนื้อหนังมึงสัง ชาวเหมือนแก้วเข้า
 กำยาเลาอ่อนก้อม”

อ้ายร้อยชอด : 4

จะเห็นว่าสตรีในวรรณคดีล้านนามีนิพนธ์ สละสลวย สดใส ชวนวล ซึ่งสตรีโดยประสงค์ จะให้นิพนธ์งามดังกล่าวก็น่าสามารถบำรุงรักษาและทะนุถนอมนิพนธ์ได้

1.3 ให้สตรีแต่งหน้าให้งดงาม วรรณคดีล้านนาได้กล่าวถึงความงามของใบหน้า รวมทั้งอวัยวะต่าง ๆ บนใบหน้าสตรีไว้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ใบหน้านางรัตนา

“แม่คำคำโล เบ็ดเปียงแก้วเข้า
 แก้มแดงสีทาง เหมือนคำหล่อเข้า
 บุ๋นไคว่เซยชมไผ่มัก”

วงศ์สุวรรณค์ เล่ม 2 : 98

ใบหน้านางกัณฐะมาลา

“แก้มก็เจ้า เนียงตั้งผิวผาง
 อันสุกเมื่อยาม เตือนเจ็ดค้างตัน”

สุวรรณณะเมกษะทมาชนคำ : 34

ใบหน้านางจันทะโกสร

“มีคิ้วและตา วิไลผ่องแผ้ว
 ใสงามตีสว่างเม็ด มีคิ้วมือใส
 เหมือนแก้วก้อเพชร สมเฝ้ายหน้ากอยแยง

มีคว์ โกงก้อม
ริมฝีปากก็แดง

เหมือนดั่งดวงแสง
เหมือนแสงหยาดชัน"
ชีวาลัยคำ : 83

ใบหน้าางกันธะมาลา

"ริมฝีปากแดงออน
มีต่านิลคำสว่างเม็ด
เหมือนแก้วก้อมเพชร

เหมือนมอมหมากเต้า
มีริมปากแดง
ตัวคว์ โกงก้อม เขี้ยวฟันดำ"
ชีวาลัยคำ : 32

ใบหน้าางระสีทอง

"ใบหน้าที่งาม
มีคำคมเว่ยว่องซัด
ฟันขาวแต่ดึก

แก้มกางเจ้าล้วย
ริมปากก็แดง
เหมือนแสงเพชรได้ไสงาม"
วงศ์สวรรค์ เล่ม 1 : 42

ใบหน้าที่ดำทั้ง 7

"จักขุเร็วไร
ฟันขาวดวยตั้งเพชร
เหมือนทางลวดเจ็ด

ใบหน้าที่เจ้าล้วย
ริมปากแดงออน
ไม่ทันเดี่ยวดได้เมววิน"
อ้ายร้อยชอด : 13

จะเห็นว่าสตรีในวรรณคดีด้านนามิใบหน้าอันสวยงาม ตั้งแต่ริมฝีปาก แก้ม คิ้ว และดวงตา ซึ่งสตรีใดประสงคความงามดังกล่าวนี้ก็สามารถแต่งหน้าให้สวยงามตามประสงคได้

1.4 ให้สตรีแต่งผมให้งดงาม ทรงผมเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สตรีในวรรณคดีด้านนามิแต่งให้งดงามดังตัวอย่างต่อไปนี้

การแต่งผมของนางจันตะเทวี

"จันตะเทวี

แม่เกล้าปิ่นจ้อง"

ชีวาลัยคำ : 5

การแต่งผมของนางสุกัณษา

"เกศาดำนิล

สองลานทูล

มาขึ้นต้นยงรูปน้อง

ให้มวยอ้ววจี๋อง

ปีกคำดอกแก้ว

ผ่อคูกันแก้ว

เกล้าผมทลวง

ซ้ำปีกเป็นเพียงมาลัย"

วงศ์สวรรค์ เล่ม 1 : 113-114

การแต่งผมของนางปิมา

"เกล้าผมทลวง

ดาเซียมันโนมือกม้อย

นูเนื้อเรียบร้อย"

เขียนงามสมหน้า

ต้นผมนางเจ้า

วรรณพราหม : 3

การแต่งผมเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้สตรีงาม สตรีใดประสงค์ความงามดังกล่าว ก็สามารถแต่งผมของตนให้งามได้

1.5 ให้สตรีแต่งกายให้งดงาม วรรณคดีล้านนา ได้สอนให้สตรีแต่งกายให้งดงามดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระฤาษีสอนนางบัวคำ

"ท้อประดับคิงเลา

ท้อหน้าขึ้นเจยปาน

ท้อหมดปลอดดงามจัดจ้อย"

เนื้อตัวเลียนเกลี้ยง

อย่าเหยอะทมองเหมียง

เจ้าสุวัตร : 138

นอกจากจะสอนให้แต่งกายแล้ว ฤาษียังจัดเครื่องแต่งกายให้ด้วย

"เครื่องนุ่งครีวใบ

ผ้าผ่านผ้าอาภรณ์

ชะลื่นและทมอน

ท่านให้บ่งท้อ

แม่คำทนักคือ

อันงามเจียวจัด

เสื้อสาครพร้อม

ผ้าท่มกันอน

ยอดสนารี

บุ๋นงทรงท่มตุ้ม"

เจ้าสุวัตร : 16

ปัจจุบันเครื่องแต่งกายเครื่องประดับได้พัฒนาไปมาก ดังนั้นสตรีที่ประสงค์จะแต่งกายให้งดงามก็สามารถทำได้ตามต้องการ

1.6 ให้สตรีรักษาร่างกายให้มีกลิ่นหอม จะโดยการใช้น้ำหอม แป้ง หรือเครื่องหอมอื่น ๆ สตรีในวรรณคดีล้านนามีกลิ่นหอมดังตัวอย่างดังนี้

กลิ่นกายของนางระวีทอน

"สีธิดา วรรณภาพเล่า

เปรียบเหมือนคำแดงพล่อไว้

มีกลิ่นอันหอม เหมือนรสดอกไม้

เหลือจันได้กันธา หน้าบุ้เตีร์ก

ยอคสิเนทา เนื้อนึ่งกายา

ใสงามเป่งป้อย"

วงศ์สุวรรณค์ เล่ม 1 : 42

กลิ่นจุมุกของนางกันธะรา

"นาสาแห่งน้อง

วรรณะผิวพรรณ

หอมเหมือนดอกจันทน์

ไผ่เฝียกบ่ได้"

อ้ายร้อยชอด : 5

กลิ่นหอมเป็นที่ต้องการของทุกคน สตรีใดประสงค์จะมีกลิ่นกายหอมก็สามารถใช้เครื่องหอม เช่น ดอกไม้ น้ำอบ น้ำหอม ได้ดังประสงค์

1.7 ให้อุ้มแขนงุ่มใสอยู่เสมอ ความงามทางด้านร่างกายของสตรีในวรรณคดีล้านนาอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญมากคือ การอุ้มแขนงุ่มใส ดังตัวอย่างดังนี้

ใบหน้าของนางระวีทอน

"รูปองค์นางนึ่ง

สีหน้างาม

ดูงามจับตาม

กำลังกวี้อ้า"

วงศ์สุวรรณค์ เล่ม 1 : 42

ริมฝีปากของนางโมปา

“ริมฝีปากก็แฉ้ม

มาสมกู่กัน

หน้าสวยกางกล้ม

เขี้ยวหน้าแพงเจ้า”

วรรณพราหม : 3

ความงามดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นความงามทางด้านร่างกายของสตรีในวรรณคดีล้านนา หากสตรีใดประสงค์จะมีความงามดังกล่าวก็สามารถบำรุงรักษา ประดับ และตกแต่งให้งามได้ ผู้ใดทำได้ดังกล่าวก็จะ ได้ชื่อว่าเป็นคนมีกายงาม

2. สอนสตรีให้มีวาจางาม

2.1 ให้นำข้อความจริง มีสี่จะ วรรณคดีล้านนาสอนให้สตรีมีสี่จะ ให้นำข้อความจริง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อย่าจาชั่ว

หือจาวาทาชื่อแท้

ลับหลังต่อหน้า

คำวอุทธาภรณ์ : 11

พระมหาสิริเจ้าตอบคำถามของเทวีพรหมณ์เกี่ยวกับการนุคจาดอนหนึ่งว่า

“บุคคละยังชายผู้ใดมีสี่จะวาจา ถ้อยคำขบถลากจกกว่าอันใดก็ว่า แท้เยี่ยแท้ บกกล่าวคำอันอื่น อาณิสถสี่อันกล่าวคำอันเทียงบถลากไหลโคลคลา ก็ยังมีแก่บุคคละ ผู้นั้นแล”

“แม้บุคคละผู้ใดเทียรยอมกล่าวคำล้าย คำพรางอันประกอบด้วยของคะ 4 ประการ อันคนอันธพาลจะหากเทียรยอมกล่าวคำจา เหลือดังมีแท้ พายหลังเมื่อขับทานก็ทำ บได้ อันนี้ข้อยบอกท่านอันนี้เล่าตั้งอัน มันมีกกล่าวคำล้ายพรางนั้น ก็ยอมคลาด จากประโยชน์ในชาติในชาติหน้าแล จกได้ถึงโทษอันเผ็ดละอาย เพศคนทั้งหลาย จักติเตียน นิทาปนกับบมิ้งยังคำแห่งบุคคละ ผู้อันมีกกล่าวคำล้ายพรางนั้นแล”

โลกนัยชาดก : 209-211

สาวได้ตอบชายหนุ่มในคำอุปัชฌาย์สาวตอนหนึ่งว่า

“น้องทิ้งว่แก่ อันน่เป็นจริง
 ด้ามไม้ยงดิน บ่ผิดแนกข้าม”

อุดม รุ่งเรืองศรี, 2524 : 51

จะเห็นว่าทั้งวรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมทางศาสนา และตลอดถึงชีวิตประจำวัน เน้นให้สตรีหนักความจริง ให้เป็นคนมีศีลจะ

2.2 ใ้หนักจาไพเราะอ่อนหวาน

นอกจากจะหนักความจริงแล้ว วรรณคดีล้านนา ยังสอนให้สตรีหนักจาไพเราะอ่อนหวาน ด้วย ดังนี้

อำมาตย์หมื่นสารทูลพระเจ้าก็ยกมาถึงคุณสมบัติของสตรีว่า

“ปากคาบพระจันทร์” หมายความว่า ให้เป็นผู้เจรจาอ่อนหวาน อย่าด่าใคร อย่าเป็นคนปากจัด ผู้หญิงด่าคนอื่นไม่งามเลย

คำสอนหมื่นสาร : 14

โคลงวิฑูรสอนโลกได้สอนเกี่ยวกับการหนักจาไว้ว่า

“แม่เรือนอย่างกล่าวด้วย คำแข็ง
 ท่าบ่อทุมรักนง เพื่อถ้อย
 เขาซึ่งย่อนคำแรง ผิดแนก หูเห่
 ชุ่มทุมฝูงข้า้ออย เทียงได้เตียนชวน”

โคลงวิฑูรสอนโลก : 25

โคลงเจ้าวิฑูรสอนหลานได้สอนไว้ว่า

“เป็นนางท้าวหื้อเสี้ยนเกลี้ยง จาทวาน
 ปากม่วงสนิท เชียงคราญ อ่อนอ้อย
 หื้อหันแต่ทางทาน สายสืบ ไปเนอ
 ใจเจตจงค้อยค้อย ห่วงห้อยทางทาน

โคลงเจ้าวิฑูรสอนหลาน : 32

ทวนเปลือ่น้ำมัน
ด้านทรายลงเจือ
เสียงปากโยเคื้อ
นุ่นฝังใจเพลิน"

ชีวทาลิ้นคำ : 83

คำพูดของนางระย้าทอน

"เมื่อนางฟูเจ้า ก็น่าดีรัก
เหมือนเสียงป้าดแก้วเกรี"

วงศ์สุวรรณค์ เล่ม 1 : 42

คำพูดของนางกันระรา

"ปากม่วนเจ้าทวน
เบียงปิ่นป้าดก้อง
แสนสายอยู่ห้องเมืองบน"

อ้ายร้อยชอด : 4

การพูดจาไพเราะอ่อนหวานมีคุณประโยชน์มากมาย คำว่าอุกธาทรณ์กล่าวไว้ว่า

"จักหื้อเฟ้นรัก ยากนักดีหลี
ควรจาค่าดี ม่วนทวนจ้อยจ้อย
เป็นวาจา สุภาหิตถ้อย
เป็นกลอนคำวนขึ้นช้อย"

คำว่าอุกธาทรณ์ : 4

แต่คนที่พูดไม่ไพเราะไม่อ่อนหวาน จะเกิดผลเสียดังคำว่าอุกธาทรณ์กล่าวไว้ว่า

"คนสวกร้าย ปากกล้าจาแข็ง
ไผ่บรักแพง เอนนายน้องเพนน้า"

คำว่าอุกธาทรณ์ : 4

และ

คนสวกร้าย ปากกล้าสับสนาย
จักไซบอกนาย แม่แพรลีแพลล์

"จาเปรียบเทียบเหมือน เพศเพียงนกนัต
(ต้อยตีวิด) พงอนแดงงามปะนัว
ปากตื่นเหลืองเลา คิงงามแท้ ๆ
เสียงแผดผ้าบุ๋นซิ่ง
มาร้าร้อง อยู่ห้องเวียง
ผูกขี้มึง ย่อมซิ่งซุหน้า
จาบุบตี ราวีไครฆ่า
ถามเอามาฉีกัน"

คำวาทาทรณ์ : 3

2.3 ไม่ทาเรื่องทะเลาะวิวาท การพูดจาอีกอย่างหนึ่งที่วรรณคดีล้านนาสอนไว้คือ การพูดที่ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท การพูดแบบนี้ไม่ดีขอให้สตรีจงระวังไว้ดังตัวอย่าง

"มักชวนชววยด้วยกำส่อ อึงผู้นั้นก็บตี"

"มักผานหื้อเป็นคำ อึงผู้นั้นก็บตี"

"มักนลิ่งคำผิดท่านหลายคน อึงผู้นั้นก็บตี"

"ค้นหั้นเป็นไค้ห้วมักว่าคำ อึงผู้นั้นก็บตี"

"มักยอตัวชงท่าน อึงผู้นั้นก็บตี"

คำสอนพระยามังราย : 11

สตรีที่ดีจึงควรระวังในการพูดดังกล่าวข้างต้นนี้

2.4 ไม่พูดเรื่องส่วนตัวและ ไม่พูดเรื่องคนอื่นซึ่งอาจจะก่อให้เกิดผลร้ายได้ เรื่องส่วนตัวและเรื่องคนอื่นบางเรื่องเมื่อรู้ออกไปนพรทลาย อาจจะเป็นผลร้ายได้ วรรณคดีจึงป้องกันไว้ สอนสตรีไม่ให้พูดเรื่องในบ้านให้ผู้อื่นฟังและ ไม่พูดเรื่องผู้อื่นในบ้านดังตัวอย่าง

"ไฟเรือนตนและเอาไปใส่ เรือนท่าน

ไฟเห็นท่านเอามาใส่ เรือนตน

อึงผู้นั้นก็บตี"

คำสอนพระยามังราย : 11

ภาษาสอนนางบัวคำ

“ไฟนอกเรือน อย่าเอามาไว้
จักปาว่าไหม้กำยา ไฟในเรือนนั้น
ที่อแม่รักษา อย่าเก็บไฟมา
จักปาที่อไหม้”

เจ้าสุวัตร : 137

เรื่องภายในบ้านและเรื่องนอกบ้าน ยากที่จะแยกออกว่าเรื่องใดควรพูดเรื่องใดไม่ควรพูด ดังนั้นวรรณคดีจึงห้ามมิให้สตรีพูดเสียเลย

3. สอนสตรีให้มีจิตใจงาม

3.1 ไม่ให้แสดงกิริยาอาการโกรธ คนทุกคนที่ยังเป็นบุรุษย่อมมีอารมณ์โกรธ แต่การแสดงกิริยาอาการออกมาเป็นแต่ผลร้าย ดังนั้นวรรณคดีล้านนาจึงสอนไว้ไม่ให้สตรีแสดงกิริยาอาการโกรธ ดังนี้

พระมหาสัตว์เจ้าสั่งสอนเทวีนพพราหมณ์

“บุคคละยังชายทั้งหลายเครื่อง โกรธเคียด บ่อวันพิจารณาเพียรยอมจักได้ถึงยังทุกข์
โทษภัยในภวณัน ด้วยอันท่านเคียดคอบ มีเวรไว้ บางคาก็จักมีถ้อยคำบาปใหม่กับ
ด้วยโกละ โมทะ โกระ จันนั้น แม่จตุค้าย ก็ยังจักได้ไปตนาการกอบายทั้ง 4
จันเด็ยแล”

โลกนัยชาดก : 211

โคลงวิทูลสอนโลกสอนไว้ว่า

“แม่เจ้าเรือนอย่าไซธชั่ว	โกธา เช่นเนอ
อย่าคำทาสีสา	แก่นกล้า
คำดีค่อยโถมทา	เอาอ่อย เอาเทอ (เตอ)
เขาหม่อมเขมเข้า	ขึ้นหน้ายินดี”

โคลงวิทูลสอนโลก : 25

ตัวละครในวรรณกรรมคำวชก็สอนไม่ให้มีอารมณ์โกรธ เช่น
นางกัณฐะราสอนนางปัทมา

“อย่ามีโกธธา เจียนจำปากคิก
ติเตียนเปื้อนบ้านอาวอา”

อายุร้อยชอต : 60

สตรีใดที่สามารถระงับกิริยาอาการ โกรธไว้ได้ สตรีนั้นย่อมมีจิตใจงาม

3.2 ไม่จองเวร ไม่มุ่งร้าย ไม่อิจฉาริษยา แต่ให้มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
การจองเวร การมุ่งร้าย การอิจฉาริษยากัน ทำให้เกิดผลเสียแก่ตน วรรณคดีล้านนาจึงสอนให้
สตรีระงับอารมณ์เหล่านี้เสีย และสอนให้สตรีมีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แทน ดังตัวอย่าง
นางสิริมังกษา อัครมเหสีของพระยาพราหมณ์ ฤๅณาการี และนางสนม 500 กัดแกก้างจนถูกไล่
ออกจากวัง ต่อมาพระยาพราหมณ์เสิร์ฐความจริง จึงไปรับนางสิริมังกษากลับวัง แล้วทำโทษนางการี
และสนม

“พระยาพราหมณ์เสิร์ฐเห็นเคียดแค้นแล้วบ่หายแก่ นางทั้งหลาย ก็ถือคนทั้งหลายชุกชุมปรารภ
เพื่อจักท้อฝังยังนางทั้งหลาย 500 คน มีนางการีเป็นประธาน แล้วจักปล่อยข้าง
ร้าย กล้าเมามันเข้าไปย่ำยีเสียท้อตายเลี้ยง”

แต่ “นางมังกษาก็ขอมัยชีวิตแก่ นางทั้งหลายผู้่นั้น เชิงพระยาทันแล”

โลกนัยชาดก : 138-143

วรรณคดีล้านนาเกี่ยวกับความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไว้ดังตัวอย่าง

“เชิญชานาญน้อง อย่าไปใจตัน
เปรียบเทียมกัน สวกร้ายดังอื่น
ท้อแบ่งใจยาว อย่ามีใจสั้น
กับคนจันไพรน้อย”

คำวชอุทราทรณี : 15

พระมหาสิद्धเจ้าตอบปัญหาภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับหน้าที่ของมเหสีคนหนึ่งว่า

“...ประกอบด้วยกรุณา ผู้ทุกข์ ผู้สุข ควรท้ออ้อมด้วยเข้าน้ำในเมื่อกะทำเวียงการ
กะทำท้อเป็นท้ออาไสรยแห่งคนทั้งหลายผู้่งใช้สอยนั้น”

โลกนัยชาดก : 215

คำสอนพระยามังรายได้สอนสตรีไว้ตอนหนึ่งว่า

“ใจบ่กว้างบ่ทลวงหลาย ญิงผู้นั้นก็บ่ดี”

คำสอนพระยามังราย : 11

สตรีที่ดีต้องไม่จองเวร ไม่มุ่งร้าย ไม่อิจฉาริษยา แต่ให้มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อ
เผื่อแผ่ สตรีใดไม่ปฏิบัติตามก็ได้ชื่อว่าสตรีไม่ดี

3.3 ให้หนักแน่น เข้มแข็ง อุตุน

มีคำกล่าวเสมอว่าสตรีเป็นเพศอ่อนแอ ไม่เข้มแข็งอุตุน วรรณคดีล้านนาสอนให้สตรี
มีใจหนักแน่น เข้มแข็ง และอุตุน ดังพม้นสารกล่าวถึงคุณสมบัติสตรีข้อหนึ่งว่า

“มีแห่งค้ำแข็งยิ่งกว่านรธา หมายความว่า ลูกผู้หญิงสมควรจักเป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็ง
ไม่เป็นผู้มีใจอ่อนไหวต่ออารมณ์ต่าง ๆ ได้ง่าย”

คำสอนพม้นสาร : 13

3.4 ให้สตรีรักบุญต่อผู้มีคุณ ความกตัญญูเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งที่วรรณคดีล้านนาสอน
สตรี ดังตัวอย่างนางสมุกชาตูกิ่งตาย เจ้าสุวัตร์รักษาให้กตัญญูมีชีวิต นางขอเป็นเมียหรือทาสเพื่อ
สนองคุณ

“แม่บ่เอาเป็นเมีย จักเอาเป็นข้าไว้
ก็ตามใจเจ้า จุ้ย”

เจ้าสุวัตร์ : 45

นางสิริบึงกชาตูกกล่าวหาจต้องออกจากวัง ได้ไปอาศัยอยู่กับหญิงชราคนหนึ่ง ต่อมา
นางหันข้อกล่าวหาและได้รับเงิน 1 แสนทหาณะ นางได้

“หื้อเอาไปหื้อนางเถ้านัก ผู้เอาตนไปไว้เป็นลูกยังอยู่กับด้วยตนหันแล”

โลกนียชาตก : 138-143

3.5 ให้สตรีเลื่อมใสศรัทธาศาสนาและปฏิบัติตามหลักธรรม วรรณคดีล้านนาสอนให้
สตรีเลื่อมใสศรัทธาและปฏิบัติตามหลักธรรม ดังตัวอย่าง

เจ้าธัญชัยได้กล่าวกับเจ้าเมืองคอนหนึ่งว่า

“บุคคละยิงชาย ผูกหาลีธาบได้ เกิดมาในโลกนี้ แม่เมืองคะตุดาตันมือบวิบุรณ
พร้อมชู้อันแลบรูวิพรองปองกะทำญุทือทานึงธัมม์จำลีลลิกคาบ เสมอตั้งคน
ดาบอดทูลลึง ไบ้ง่ายปากบ่อเป็น จันนั้งแล”

โลกนัยชาดก : 72

และ

พระมหาสิคค์เจ้าตอบปัญหาปริปัญหาบัณฑิต ถึงหน้าที่ของมโหสิคค์อนหนึ่งว่า

“นางท้าวพระยาท้อมีใจลีลลิกา
หยิ่งเชื่อในคุณแก้วทั้ง 3 อย่างขาด
... ท้อประกอบด้วยลีล 5
อันเป็นนิจกาลอย่าท้อขาดแล
รักษาอุปสธในวันเดือนดับ
เดือนเพ็ญ”

โลกนัยชาดก : 215

คำสอนพระยามังรายสอนไว้ว่า

“ทั้งปีทั้งเดือนปรักลาลีล 5 ลีล 8 ฃึงผู้ันก็บตี”
“ใจบ่เข้าในช่ายแก้วทั้งสาม ฃึงผู้ันก็บตี”

คำสอนพระยามังราย : 11

คำวอุทธาทรณสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“ทลอนเมียเป็นร่าย บ่อทอดทุมเสีย
ยังใจใส่เมีย นั้งเชียมเอ้อมไกล
คันผิวสิ่งสอน ท้อนายได้โพว
จำลีลนังธรรมนุกะ”

คำวอุทธาทรณ : 10

ตัวละครในวรรณกรรมคำวออีกสอนให้ศรัทธาศาสนา ปฏิบัติตามข้อธรรมะ เช่น
พราหมณ์จุดตั้งสอนนางจันตีะมณี

“จันตีะมณี เทวีกูเฝ้า
ก็ท้อจำเอาอย่าละ พม้นกันหมันทาน
อย่าปะมาทะ ประพมาทข้อศีลธรรม”

อ้ายร้อยชอด : 23

นางกัณฐะราสอนนางปิมปา

“หมัน ไทวักราบเนบ พระแก้วตั้งสาม
จ่างกัณจ่างตาน ไปตามแต่ได้”

อายุร้อยชอต : 60

ฤทธิสอนนางบัวคำ

หื้อหมันจำศีล กัณทานสืบสร้าง
บ้ำาเปงบุญอย่าละ ก้อยอดสาทะ
อย่าปมาทะ ทางจักเข้านิปาน
ทางจักขึ้นน้ำ หื้อเปงใจหวน
กำรบาปเฮย หื้อลูกได้หย่าน

เจ้าสุวัตร : 137

บิวระวงศ์สอนนางปทุมมา

“หื้ออยู่ตำธรรม มีศีลเตียงตั้ง
กันใจเป็นบุญ กัณญจักกััง
บรื้อนจักคดถูกเคราะห์”

บิวระวงศ์หงส์อำมาตย์ : 85

ฤทธิสอนนางระนันทอน

กองธรรมพระเจ้า อันตะสะธรรม
จำเป็นหลักเพง้า และคติธรรมอย่าละ
พระแก้วตั้งสาม อย่าปะมาติะ
หื้อหุมไผ่ด้วยกัณตาน ศีลทำนั้นแล้ว
ถือเป็นหลักฐาน บ้านเมืองจักบาน
รุ่งเรืองไปหน้า

วงศ์สุวรรณค์ : 72

จะเห็นว่าวรรณคดีล้านนาทั้งวรรณคดีทางศาสนา วรรณคดีคำสอน และวรรณคดีประเภทคำวสอน ได้สอนให้สตรีเลื่อมใสศรัทธาศาสนา และปฏิบัติตามข้อธรรมะ

4. สอนสตรีให้มีกิริยามารยาทงาม

4.1 ให้สตรีอ่อนน้อมต่อมตน สตรีที่อ่อนน้อมต่อมตนจะน่ารักน่าชมเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้นบเห็น ได้ชื่อว่าเป็นสตรีที่มีมารยาทงาม ซึ่งวรรณคดีล้านนาก็ได้สอนไว้ ดังตัวอย่าง

หญิง ไฉมีใจอ่อนน้อม	จาหวาน
บ่เคียดมุ่งสาธารณ	อ่อนเอื้อ
นอนคั่นคิดเฝงการ	ครองรุ่ง มีเอ๋ย
รักเผ่าพันธุ์ขึ้นเชื้อ	ชาติเชื่องมดีดวงฯ
	โคลงเจ้าวิฑูรสอนหลาน : 28

เป็นนางท้าวหื้อนบเนื้อ	เจียมตน
อย่าอวดว่าพลวกเหลือคน	ต่างห้อง
นัทรคลองท่านขับจน	พลอนผิด ละอายเข็ย
ย่อนเพื่อผิดไม่ต้อง	แมกล้าคลองธรรม
	โคลงเจ้าวิฑูรสอนหลาน : 33

จักสอนยิง (หญิง) ยอดผู้	มีผิว ก่อแล
ชี้ช่องกาน (การ) เรือนครัว	เยื่องรู้
ควรน้อมนอบเจียมตัว	คามวัด รอยเพย
อย่าผิดนบแก่ผู้	จูงจิ้งจำเอา
	โคลงวิฑูรสอนโลก : 25

สตรีที่ไม่อ่อนน้อมต่อมตนแต่อวดรู้ยกตนข่มท่าน สตรีเหล่านี้เป็นที่น่ารังเกียจของบุคคลทั่วไปได้ชื่อว่าเป็นสตรีที่ไม่ดี ดังตัวอย่าง

“มักอวดรู้สิ่งหลาย	หญิงผู้นั้นก็บ่ดี”
“มักยอตัวข่มท่าน	หญิงผู้นั้นก็บ่ดี”
	คำสอนพระยามังราย : 11

ในคำอุปมาอุปไมยของล้านนา สตรีที่น่ารักมักจะทำอ่อนน้อมต่อมตน ยกย่องคู่สนทนา ดังคำสวดตอบว่าตอนหนึ่งว่า

“เชษฐเจ้าเพน็องฟ้า	กามอ้าเจือปู
เคี้ยวหมากกินผลู	ช้าน้องสูเจ้า
ผลูป่าไบทนา	บ้านช้าน้องเพน้า
จักใส่ขันคานาหม้อม	กินบ่วงใจ
เจ้าบัวก้านค้อม	เชษฐทั้งคว่างถ่มตกดิน”

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 46

และอีกตอนหนึ่งสาวออกตัวว่าเป็นคนต่ำต้อย

น้องกล้วยศบสมศีกดิ์ กลัวทลิกบสมตอ บสมเพิงพอ พี่น้องบ้านอ้าย
 ยศเพิ่นเพียงฟ้า ยศช้ำเพียงเพมย ตกใส่คาเพย บ่เป็ยะซุ่มได้
 ยศเพิ่นเพียงฟ้า เพียงฟ้าขาวขาว ยศเพิ่นเพียงดาว ปรกกายทหน่วยทน้อย
 ล่วนตัวช้าน้อง เลางามบ่ถึง บสมควรเพิง คู่เคียงแห่งเจ้า
 มอกเอาเป็น เมียพรางท้อเข้า เมืองเดินทางยังพัก
 ฝึกกาตนอกอี่ ฝึกขึ้นอกสวน บสมเพียงควร จักเก็บไฟล้า
 บควรสืบนิต กับเส้นเนาเขา บควรติเอา เชื้อไนแห่งช้ำ
 เป็รียบเหมือนเต้าน้อย ไล่รอยทวยควาง เหมื่อนพระยามาร
 ติตรบพระเจ้า

สมภารเพิ่นหลาย หมั้นล้านนั้กั๊ก คีบเนาเนืองจะบั้น
 รอมแพ่งพื้เพย เล็งแลผ่อแท้ อย่านับอู้เหล่านเพิงความ
 น้องเตาบ่ลัว (น้องตัวบ่เลา) เหมื่อนทัวไม้เพา (ชี่เถ้าไม้ไผ่)
 เตากัถัว (ตัวกัเผ่า) ฝ่าเถ้ากัถุ่ม (ฝ่าคูลุมกัเก่า)

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 49

จะเห็นว่าทั้งวรรณคดีคำสอนและวรรณคดีในชีวิตประจำวัน สอนให้สตรีอ่อนน้อมถ่อมตน อันเป็นกิจกรรมการปกครองหนึ่งของสตรีล้านนา

4.2 ให้สตรีมีมารยาท สำรวมกิริยา ทั้งการพูด การเดิน และอื่น ๆ

นอกจากความอ่อนน้อมถ่อมตนแล้ว วรรณคดีล้านนายังสอนให้สตรีมีมารยาทด้านอื่น ๆ

ด้วย เช่น

มารยาทเกี่ยวกับการพูดจา

“จักจาอันใดเยี่ยะนั้ง ึงผู้้นักบ่ดี”

“พี่น้องร้องนางชาน ึงผู้้นักบ่ดี”

คำสอนพระยามังราย : 10-11

มารยาทเกี่ยวกับการเดิน

“หื้อตกดินเบา อย่าหื้อน้้นเท้า”

คำวอูททาทรณ์ : 11

ภาษีสอนนางบัวคำ

“ยามไปมา ต้องเต้าอย่างยก

หื้อก่อยย่องฝ้ายดินเบา”

เจ้าสุวัตร์ : 178

“เอาตีนลงชานมักถีบฟาก ึงผู้้นักบ่ดี”

คำสอนพระยามังราย : 10

และกิริยาอาการอื่น ๆ วรรณคดีสอนให้สำรวม เช่น

“กำฟากฟอกหัวหมา ึงผู้้นักบ่ดี”

“มักเสียดินเสียมือจวบนิ้ว ึงผู้้นักบ่ดี”

“มักตัวล้นเพื่อเห็นหันเขินชา ึงผู้้นักบ่ดี”

“สีนคังชานละเอาตีนล้นแพทอง ึงผู้้นักบ่ดี”

คำสอนพระยามังราย : 10-11

จะเห็นว่าวรรณคดีล้านนาแนววิถีปฏิบัติและบอกสิ่งที่ควรเว้นไว้ด้วย สตรีใดปฏิบัติตามคำสอนดังกล่าวจะได้ชื่อว่าเป็นสตรีที่มีกิริยามารยาทงาม

5. สอนสตรีให้มีสติปัญญาความรู้ความสามารถและขยันทำงาน

5.1 ให้ศึกษาหาความรู้ทั้งวิชาทั่วไปและวิชาชั้น

ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนมาก วรณคดีล้านนาได้สอนให้สตรีมีความรู้ด้วย ดังคำสอนของหมื่นสารกล่าวถึงคุณสมบัติของสตรีข้อหนึ่งว่า

“ปลายเมื่อฝ่ายเช็ดหัวพระยานาค หมายความว่า ลูกผู้หญิงสมควรจะต้องหมั่นขยันหัดเรียน เขียน อ่าน ทั้งคดีโลกคดีธรรมจดจำไว้ จะได้ไม่ลืม เมื่อได้พบเห็นข้อธรรมที่สก็จจดเขียนไว้ ผู้เกิดมาภายหลัง หรือพ่อแม่ ด้วตลอดจนท้าวพระยามหากษัตริย์จะได้อ่านสืบต่อ ๆ กันไปนละ”

คำสอนหมื่นสาร : 14

ในวรรณคดีประเภทคำวช้อีกสอนให้สตรีมีความรู้ ดังตัวอย่าง
ภาษีสอนนางบัวคำ

“ตั้งนางนางนุ่งน้อง	บัวคำสะหล
หื้อตั้งใจดี	แบ่งใจหมั้นสร้าง
แบ่งใจดีตัว	หื้อผายแผ่กว้าง
หื้อฉลาดรู้จันอัน	ตำตอพิศพาด
แผ่แผ่แผ่จัน	ตำลายขวางจัน
แพ้นั้นหันเลี่ยนเกลี้ยง	ลายแล่งสาน
ก็หื้อจางเสียง	กำรลวงลายชูปยอม
ตำแดงขาวเหลืออง	หมั่นแผ่หลุ่มยพร้อม
สอนสตรีบัวบึงออน”	

เจ้าสุวัตร : 136

จะเห็นว่าวรรณคดีล้านนาสอนให้สตรีมีความรู้ทั้งคดีธรรม หรือความรู้ทั่วไปและคดีโลก หรือวิชาชั้น สตรีที่มีคุณสมบัติดังกล่าวจะเป็นสตรีที่ได้รับการยกย่องในสังคม

5.2 ให้สตรีรู้จักคิดมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด

เมื่อสอนให้สตรีหาความรู้แล้ว วรณคดีล้านนาเน้นให้สตรีรู้จักใช้ความรู้ สตรีที่ใช้ความรู้เป็น ได้ชื่อว่า เป็นสตรีที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ดังตัวอย่าง

นางกันธะมาลา

"แขนก็สวย แอวองค์อ่อนก้อม
กึ่งก่องอ้อมคมเคี้ยว ไว้วงวิก
ฉลาดเฉลียว จบธรรมเร่งเร็ว
โศกทุกข้อ"

สุวรรณณะเมฆะพมาชนคำ : 34

นางปิมปา

"ส่วนนางปิมปา ธิตานองไ้
จบเปิดห้องกองธรรม
ฉลาดรู้ ยิ่งบาปบุญกัม
ไต่ตำมกองธรรม
เจียนจำปากต้าน
ชอบถามปัญหา วาจาจ้อจ้าน
กับเสนามวลกินกับ
ไผ่อาจไซ แก่ได้หน้อยนัก
ดักเจียนเสียงฟังตาย"

กำกาดำ : 41

นางแก้วกัลยาณี

ในกาลนั้นยังมีลูกยิงแห่งพานิชกับปลาสิกะผู้ 1 มีอายุได้ 16 ขวบเข้า มีชื่อว่า นางแก้วกัลยาณี นางนั้นก็ประกอบด้วยปัญญาลักษณะงามล้วนถ้วนชู้แห่ง ก็มีแล นางแก้วกัลยาณีผู้นั้นก็เข้าไปสู่เข้าชำระตนแล้ว บรรารภเพื่อจักไปสู่วิถีฝ่ายกับด้วยพ่อแห่งตน นางตกแต่ยังเข้าเพื่อไปกินในหนทางแล เมื่อนางได้เที่ยวไปด้วยหนทางกับ ด้วยพ่อแห่งตน ก็เห็นมหาสัตว์เจ้าอันมาด้วยหนทางพาศหน้า นางก็กระเนิงใจว่า "อโย ปรุโส ชายผู้ยังเป็นชายผู้ดีมีประยาอันชลา ภูนางเฟิงพิงจรณาตุแล้วก็หากจกรู้ ชะแล" ว่าอัน แล้วนางก็เล็งดูมหาสัตว์เจ้า มหาสัตว์เจ้าที่นางมาแต่ที่ไกลก็กระเนิงใจ ว่า "ยิ่งผู้นี้มีรูปอันงามควรสักเลียมมากนัก บ่ควรจักมีที่ติ จักว่านางมีผิวแล้ว รู้ว่าบมี เพื่อชา ควรกลองดูประยา คุจักปราโสรยไฟจากับด้วยนางหากจกรู้ชะแล" ว่าอัน แล้วก็เข้าไปใกล้นางประพมาณ 8 บาทยังตื่น พ่อแห่งนางก็เผลวไปก่อนแล้ว เจ้าก็ถามนางว่า "ภทเท ตูรานาง เจ้าอันไต่ทางมานี้จักว่ามา เป็นกับด้วยภยะอันชลา รู้ว่าภยะบ่ได้อันชา" นางแก้วกัลยาณีผู้มีประยา ก็ชวดกตทมาয়รู้ ว่า "มาณะผู้"

รอยว่าถามผู้ชายผู้เป็นสามีแล้วรู้ว่าไม่มีเทื่อ" ว่าอันเชิงกุษะแล มากจิกนอกที่เอื้อรู้ว่า "บมี ทาผิวบได้บัดนี้เทอะ" นางก็แยมใคร่ทิวน้อย 1 ก็ทานตอบว่า "ตาต ดูรานี่ มาณะ ข้าอันบัดนี้บ เป็นกับด้วยภัยะอันใดสิกอันแล" โภธิสิตเจ้าก็รู้อย่างอาการว่า "นางยังมีผิวเทื่อ" นั้น ก็ถามไปพายหน้าว่า "ภคินี ดูราน้องยัง นามวิเสษอันพ่อแม่ เรียก เป็นตั้งถาอันชา" นางแก้ว่า "นามบิษุติตติแห่งข้า พ่อแม่เรียกว่า "ผู้ประเสริฐ แควนยิ่งกว่าทั้งมวร" ว่าอันแล" โภธิสิตเจ้ากล่าวนกับคำวว่า "ชื่อนางมีตั้งว่า "นางแก้วกัลยาณี" อันแลถา" นางก็กล่าววว่า "เออ ชื่อแห่งข้าก็มีเป็นตั้งที่ว้านแล"

นางก็ถามโภธิสิตเจ้าว่า "ตาต ดูรานี่มาณะ อันว่าชื่อแห่งพี่เจ้า มีชื่อตั้งถา เล่าอันชา" พระมหาสิตเจ้ากล่าววว่า "ภเท ดูรานาง ชื่อแห่งข้านี้เป็นที่รักที่เนิงใจ แห่งผู้เป็นใหญ่ คือว่าท้าวพระยานั้นแล" นางก็บชวดคคตหมายรู้อย่างชื่อมหาสิตเจ้าแล้ว กล่าววว่า "ชื่อแห่งพี่เป็นเจ้ารอยว่าชียมาณะว่าอันมีชะแล" โภธิสิตเจ้ากล่าววว่า "ภเท ดูรานาง ก็มีเป็นตั้งนางว้านแล" พระมหาสิตเจ้าก็ช้าถามเล่าวว่า "นางจิก ไปที่ใดนั้นชา นางไปแล้วพ้อยจิกศึมนากที่อันชาถา" นางกล่าววว่า "ดูรานี่ ข้าจิกไปที่ ไตบรูแล คันข้าศึมนากก็มาอยู่ที่ใดที่ 1 ชะแล" อธิบายนางว่าข้าจิกตายจากชาตินี้ จัก ได้เกิดที่ใดก็บรูได้ คันยังเอาบุญสันธิ ก็เที่ยงว่าจิกเกิดในชาติตระกูลที่ใดที่ 1 ชะแล" โภธิสิตเจ้าถามว่า "นางยังรูที่สุกที่เมี้ยนแห่งชาติอันชาถา" นางกล่าววว่า "ดูรานี่ ชียมาณะ บุคละผู้ใดคับทุกขในสงสารเสียได้ก็ถึงนิพพาน ก็เพิงว่าเป็นที่สุกที่เมี้ยน แห่งชาติแล" บัรมมโภธิสิตเจ้าถามว่า "นางจิกไปบัดนี้ ไปหาบุคละผู้ใดชา" นางแก้ ว่า "ข้าจิกไปหาบุคละผู้เป็นคุณมากนกับก้านแล" โภธิสิตเจ้ากล่าววว่า "นางจิกไป ทวยหาพ่อนางอันชาถา" นางว่า "เออ ก็มีเป็นตั้งที่ว้านนั้นแล" โภธิสิตเจ้ากล่าววว่า "พ่อแม่แห่งนางยังอยู่ที่ใดบัดนี้อันชา" นางกล่าววว่า "พ่อแม่ข้ายังอยู่บนป่าอัน เป็น เครื่องประดับแห่งคนทั้งหลายไห้แล" โภธิสิตเจ้ากล่าววว่า "พ่อแม่แห่งนางไปสู่วไรฝ่าย อันชาถา" นางว่า "เออ พ่อข้าไปวไรฝ่ายไห้แล" โภธิสิตเจ้ากล่าววว่า "พ่อแม่จิก กะทำกิจจะเยื่องใดในวไรฝ่ายอันชา" นางกล่าววว่า "จิกไปบิตเอาชียงฝ่ายอันแตกันนั้น แล" โภธิสิตเจ้ากล่าววว่า "ภเท ดูรานาง ข้าจิกไปตามนางชะแล" นางแก้วกัลยาณี กล่าววว่า "พื่อยามาใกล้ช้านักกว่าเช่นเนอ กลัวพี่ยความจับข้าแล" นางว่าอัน โภธิสิตเจ้าก็ค่อยไปตามหลังนางด้วยลำดับ ก็ไปรอดวไรฝ่าย นางก็เข้าไปสู่สำนักพ่อ แห่งตมแล มหาสิตเจ้าก็บชวดคคตหมายรูกรียาอาการอันบควรเข้าไปที่อันนั้น เจ้าก็ยืน อยู่ร่วมไม้ป่านบึงอันมีช้างวไรนั้นก็มีแล

ตทา ในกาละเมื่อนางไปรอดวไรแล้ว ก็ปรารภเพื่อบิตเอาฝ่ายกับพ่อแม่ตน นางก็ชับด้วยเสียงอันอ่อนเกลี้ยงกลมม่วนหวานปนพึง ควรชมชื่นยินดีมากนัก ก็มีแล พระมหาสิตเจ้าได้ยินเสียงชับแห่งนางวไรไปมาฉนั้น เจ้าก็เอาพี่ยแห่งตนออกมา

ติดตามระบำเสียงแห่งนางนั้น อันว่าเสียงขับแห่งนางและเสียงพิน ก็ดูสมม่วนเพราะ
ได้กันเป็นอัน 1 อันเดียวบุบผิงมากนัก ก็ครอบงำยังไปฝ่ายนั้นทั้งมวลแล”

โลกนัยชาดก : 109-110

นี่คือตัวอย่างสตรีที่ได้รับการยกย่องว่ามีสติปัญญาเฉลียวฉลาดในวรรณคดีล้านนา

5.3 สอนให้สตรีมีความละเอียดรอบคอบ

คุณสมบัติทางด้านความรู้และสติปัญญาอีกประการหนึ่งที่วรรณคดีล้านนาสอนก็คือให้สตรี
คิดพิจารณาให้ละเอียดรอบคอบดังสภาพคดีล้านนาว่า

มีนาคหักกว้าง ผ่องทางที่อยาว
เป็นร้างเป็นสาวที่อผ่องถี้

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2524 : 109

5.4 สอนให้สตรีขยันหมั่นเพียรทำภาระงาน

คนทุกคนต้องทำงานจึงจะเป็นบุคคลที่มีค่า วรรณคดีล้านนาสอนให้สตรีเป็นคนขยัน
หมั่นเพียรในการทำงานด้วย ดังทมิฬสารได้กล่าวถึงคุณสมบัติของสตรีประการหนึ่งว่า

“มือฆ่าเหล็กค้าย หมายความว่า ลูกผู้หญิงสมควรจะทำงานหนักให้เสมอกับชายได้”
“สองตั้นยันพระอาทิตย์ หมายความว่า ผู้หญิงถ้าจำเป็นก็ให้ทำงานตั้งแต่พระอาทิตย์
ขึ้นจนถึงพระอาทิตย์ตกได้”

คำสอนทมิฬสาร : 14-15

คำสอนพระยามังรายสอนสตรีเกี่ยวกับการทำงานไว้ดังนี้

“ซัดร่านรีดทำนกิน หญิงผู้นั้นกับดี”

“มักไปกายทำน้ำบดักน้ำมา เรือน หญิงผู้นั้นกับดี”

“มีกลิ่นลั่นไปแอมวเรือนทำน หญิงผู้นั้นกับดี”

“ทำนไปนมนพอยช่อนอยู่ในบ้าน หญิงผู้นั้นกับดี”

“ใคร่กินขึ้นลำบทาเซียง หญิงผู้นั้นกับดี”

“แกงผักทั้งราก หญิงผู้นั้นกับดี”

คำสอนพระยามังราย : 10-11

โคลงวิหกรสอนโลก สอนสตรีที่เป็นภรรยาเกี่ยวกับการทำงานไว้ว่า

“มีนิ้วอย่าหลับเข้า ดิ้นสาย เช่นเนอ
ควรอุบายชงชวย แลกซื้อ
ใตมีจ้งแลกอว้าย ผุงเผ่า พันธุ์เทอ
มีที่ใดควรรื้อ แลกซื้อกันไป”

โคลงวิหกรสอนโลก : 26

วรรณคดีประเภทคำวซอกก็สอนให้สตรีขยันทำงาน เช่น
ถาษีสอนนางบิวคำ

“สองกั้นอันใด แฉ่าผิวหากมัก
คกนต้งที่องาม ทางเวียงสร้าง
อย่าได้เซ็ดชาม ที่รู้เมื่อรู้ยาม
เวลาคาบเข้า”

เจ้าสุวัตร์ : 137-138

พราหมณ์จุดตั้งสอนนางจันต๊ะมี

หื้อเจ้าลูกท้าวทำงาน บิดเนี้ยวกวาดรื้อ
ค้ำมข่งสันถาน อุตสาทำงาน
อย่าก้านคือค้ำ เพราะเราคนจัน
บมีลูกจ้าง ก้าไรใตมีอย่าค้ำ
อ้ายร้อยชอด : 22

ถาษีสอนนางระหีทอง

เวียงก้าไรใตมีอย่าละ

วงศ์สุวรรณค์ เล่ม 1 : 71

คำวอุทธาทรณ์สอนสตรีเกี่ยวกับการทำงานไว้ว่า

“พลอนนุขนานู๋อง จักไปเรือนผัว
อย่าไปเมามัว กลัวเสียยศเจ้า
หื้อนต้งใจใส อย่าไปใจเศร้า
การใตมีหื้อเยี่ยะ”

คำวอุทธาทรณ์ : 10

นางพรหมจารีขอติดตามจันตะฆา โดยขอทำงานทุกอย่าง

“ข้าจักตามควย กูฮ้อมหย่อมหญ้า
แม้ตัวจายเลา จักเอาเป็นข้า
ใจก็การควาค่าเจ้า ตักน้ำเกือทมู
ก็จุนละต้าว เขาะทลัวทาบเข้าไปมอง
ใจเลี้ยงอย่างเตื่อะ จันบ่าเถอะถอง
น้องก็ตั้งยอม กูจื้อนละข้า”

จันตะฆา : 98

จะเห็นว่าทั้งวรรณคดีคำสอนและวรรณคดีคำขอ สอนให้สตรีเป็นคนขยันทำงาน สตรีโดยปฏิบัติตามก็ได้ถือว่าเป็นสตรีที่ดี แต่สตรีใดไม่ขยันทำงานก็ได้ชื่อว่า เป็นสตรีที่ไม่ดี

6. สอนสตรีให้รู้จักครองตน

6.1 สตรีไม่ควรอยู่เป็นโสดเพราะสังคมจะรังเกียจ ดังสุภาษิตล้านนาบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า

“แม่มึงเมื่อเป็นสาวเป็นคูร้าย
เป็นหม้ายเห็นคุณควน”

อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 74

นั่นแสดงว่าสตรีใดที่มีอายุสมควรมีสามีแต่ยังเป็น โสดอยู่ สังคมจะคาดคะเนเอาว่าหญิงนั้นมีชื่อบกพร่อง ไม่เป็นกุลสตรี จึงไม่มีชายใครมาสู่ขอแต่งงานด้วย นั่นคือสุภาษิตนี้สอนให้สตรีเป็นกุลสตรีเพื่อจะได้มีชายมาสู่ขอ เมื่อแต่งงานมีสามีจะหันข้อครหาของสังคม

6.2 สอนให้สตรีรักษาเวลสงวนตัว

วรรณคดีล้านนากล่าวว่าใจสตรีเปรียบเหมือนขี้ผึ้ง เมื่อใกล้ชิดชาย จิตใจหญิงก็อ่อนเหมือนขี้ผึ้ง ไกลไฟ

ใจหญิงคือขี้ผึ้ง	สีส่าย
ไฟเรียวยาวหลอนท่าย	ทูปไหม้
จิตใจเจตจงชาย	เมียงน่าย มักเหยย
เพียงเศษไฟเผ่งไหม้	วูลุกยามเดียว

โคลงเจ้าวิหุรสอนหลาน : 26

ตั้งนั้นวรรณคดีล้านนาจึงสอนสตรีไว้ว่า

“คันทันบ่าวมักไปหา ญิงผู้นั้นก็บตี”

คำสอนพระยามังราย : 11

ตัวละครในวรรณคดีล้านนาสอนเกี่ยวกับการใกล้ชิดผู้ชายไว้ดังตัวอย่าง
นางประวิสิทธิ์สอนนางเตเวธสีงกา

“อย่าข้ามอกจี้ กล่าวถ้อยจาสอน
ว่านั่นกันนอน หลานจ่ายที่หัน
กลัวหมู่เขา สิบสาวจาวบ้าน
มาพันใส่นางลูกให้ มันเป็นกำร
ที่ข้อฝังร้าย นั้นเป็นท้องนอนจ่าย
เป็อนมาพัน ก็หน้าอายทหาย
จักเล่าสื่อนาย อย่างนั้นอันอู้
หื้อลูกหนีเสีย จากกันนอนพัน
มาหาแม่บ่นแพ้เตื่อะ”

จินตนิพนธ์ : 127-128

สุภาษิตล้านนาก็เตือนสตรีเกี่ยวกับเรื่องความใกล้ชิดชายว่า

“ปลาแห้งใกล้ปากแมว
แมวบ่กินก็แมวง่าว
สาวนึ่งใกล้บ่าว
บ่บ่มก็ชวาม”

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2524 : 120

คำอุ้บ่าวอุ้สาวของล้านนาก็สอนสตรีเกี่ยวกับการใกล้ชิดผู้ชาย ดังตัวอย่างคำพูดของ
หญิงสาวคอบหม่มที่มาเกี่ยวพาราสีคอบหนึ่งว่า

“บ่เต็มใจ บ่ไหลเข้านัง
กลัวเสียที่นึ่งที่รัก”

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 51

นอกจากจะห้ามไม่ให้ใกล้ชิดชายแล้ว สุภาษิตล้านนา ยังห้ามไม่ให้สตรีแสดงออกว่ารัก
ด้วย แม้ตนเองจะรักชายผู้นั้นแล้วก็ตาม

“หญิงพองตาย จายพองได้”
อินทร์ สุใจ, 2527 : 10

เมื่อรักกันแล้ว สุภาษิตล้านนา ยังสอนต่อไปว่า
“อย่าไฟกินก่อนทาน อย่าไผ่มาก่อนแต่ง”
อุดม รุ่งเรืองศรี, 2524 : 115

6.3 ให้สตรีอย่าเชื่อผู้ชายที่มาเกี่ยวพาราสิ่งง่าย ๆ
สุภาษิตล้านนา ได้กล่าวถึงผู้ชายไว้ตอนหนึ่งว่า
“บุรุษชาติเชื้อ ลั้นเดียวใจหลาย
คำพูดของชาย เหมือนสายน้ำกว้าง”
อุดม รุ่งเรืองศรี, 2524 : 108

และคำอุ้งของสาวในคำอุ้งว่าอุ้งสาวตอนหนึ่งว่า
“เชื้อคำคนนัก ช่างมักใจเหว
เหมือนกับลิเค เลิกแล้วนกัเสื้อ”
และ “คนอุ้งปากเพราะ เส้นาเหตุใจ
คิดมาคิดไป เชื่อใจมิได้”
อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 39-40

และ คำวาทุทธาพจน์สอนว่า
“ทลนว่าน้อง ฝัซ้องทางผัว
อย่านับเมามัว นับจ้านับค่าน
ควรแสร้งถาม พงศ์พันเพือนบ้าน
ร้ายโคตีโค เยียงรู้ ทลนนงคราญจัก
ก่อสร้างเชิงซู้ ท้อถามเพือนบ้านชาวเรือน
อย่านับคุ่มควัว ช่างพาหวัดเหวียน
นับพั้งนับเพือน ช่างเถิง โสภค้อง
เหมือนทาบลา คับบมีซ้อง
แดคร้อนบมีเงา”

คำวาทุทธาพจน์ : 6

สุภาวดีลั่นนาสอนไว้ว่า

“จักเอาผิวที่อดามชาวบ้าน จะต้านชู้ที่อดามพ่อแม่”

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 75

คำอุบายว่าอุสาวกล่าวถึงผลเสียของการเชื่อผู้ชายที่มาเกี่ยวพาราสิ่งง่าย ๆ ว่า

“กลัวเพิ่นจะพาไปขาย	บ่คายนแลกกด้วย
จุ้ไพทวย	แลกกด้วยแลกร้า
กลัวจุ้ข้าไพทวย	บ่ได้แลกค้ำ
ตามกาดพ่อเกียนวาง	ข้ากลัวว่าเพิ่นจะว่าบ่จริง
กลัวเพิ่นใส่หน้าผิง	พลิกบ้านบ่ได้
เพิ่นมีเจ้าของ	กลัวได้เป็นรอง
เมียพรางห่อเข้า	หล่อนแล้วก็ทน
ชนแล้วก็ค้ำ	เหมือนตาฝั่งคานควายชน”

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 52

จะเห็นว่าวรรณคดีลั่นนาสอนสตรีว่าผู้ชายเชื่อไม่ได้ มีกหลอกสตรี ถ้าสตรีจะเลือกใครเป็นสามี ให้สอบถามเกี่ยวกับชายคนนั้นให้ดีถ่วงจนเชื่อได้ว่าเขาไม่หลอก

6.4 ให้สตรีวางตัวให้เหมาะกับฐานะ

วรรณคดีลั่นนาสอนให้สตรีวางตัวให้เหมาะกับฐานะ ให้รู้จักผู้ใหญ่ผู้น้อยดังตัวอย่าง

“ตัวบ่เป็นใหญ่พอยเียบขุนเมือง ึงผู้นั้นกับดี”

“ตัวเป็นนายพอยเียบไพร่ ึงผู้นั้นกับดี”

คำสอนพระยามังราย : 11

เราเป็นไพร่เอย นุยกทน้อยนุยกเทียม

อย่าจาเียบเทียม กับท่านนุยกว่าง

หลอนบ่สม อารมณ์ไผ่อ้าง

เหมือนเที่ยวทางแปลกนลัด”

คำวาทุณาทรณ์ : 5

เกี่ยวกับคนรับใช้ วรรณคดีสอนให้วางตัวดังนี้

“มีข้าช้อยหมุกทา ส่าสี
จงรำเนิงปราณี อ่อนน้อม
เอาใจตั้งแท้ ไสสว่าง สุทธเหย
ควร (เล่า) โลมข้าช้อย อย่าได้รวี

โคลงวิทวัสอนโลก : 25

ตัวละครในวรรณคดีที่วางตัวสอนให้สตรีวางตัวกับคนรับใช้ ดังนี้
อ้ายร้อยชอดสอนนางโม่ปภา

“ที่อริกนปงเขา จุมเราลูกน้อง
วิมลต่างห้องของเรา”
“ที่อนายนาน้อง กูบ็องเตียมใจ
สั่งสอนเขาไป จุมพลไพร่ฝัง”

อ้ายร้อยชอด : 144

ธัญชัยคอบปญหาภูมิปัญญานักคิด เกี่ยวกับหน้าที่มีเหลือคณหนึ่งว่า

“ควรที่อริยังคุณทาสาทาสีกันมกระกันมการี ผู้หมั้นผู้คร้าน สั่งสอนตักเตินเขา
อย่าท้อเยยะสะง้าทาวุณบุตตี ค่อยว่าค่อยจาคำหวานชาม่วนสั่งสอนเขา กระทำเขา
ให้เป็นคนดี”

โลกนัยชาดก : 215

นราทรมณ์จัดตั้งสอนนางจันต๊ะมณีให้รู้จักการวางตัวดังนี้

“มีกนึ่งมีกหย็อง ของเรามีแต่น้อย
ที่อก้อยอีทา รวมไปแต่น้อย
เหมือนนกจอกน้อยเป็งรัง แคงปันพ่นว่น้อย
อย่าเนียบเตียมต่าง มีดน้อยคมบาง
อย่าเตียมมีดโต้ เจ้อบ่อย่าแผน
บ่ทนตั้ง ไล่ อั้นทมอกำ ไทลากจิก”

อ้ายร้อยชอด : 21

จะเห็นว่าวรรณคดีล้านนาสอนให้สตรีรู้จักผู้ใหญ่ผู้น้อย รู้จักคนรับใช้ รู้จักตัวเอง สอนให้รู้ว่าควรวางตัวอย่างไรกับใคร สตรีโดยปฏิบัติได้ก็ได้อธิบายว่าเป็นหญิงดี สตรีโดยปฏิบัติไม่ได้ก็แสดงว่าเป็นหญิงไม่ดี

7. สอนสตรีให้รู้จักเลือกคู่ครอง

คู่ครองหรือสามีเป็นบุคคลที่สำคัญสำหรับสตรีมาก เพราะต้องมาใช้ชีวิตร่วมกัน การเลือกคู่ครอง เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่จะทำให้ชีวิตสมรสเป็นสุขหรือล้มเหลว วรรณคดีล้านนาได้สอนสตรีเกี่ยวกับการเลือกคู่ครองไว้ด้วย

7.1 ให้สตรีเลือกชายคนแรกที่ถูกต้องตัวเป็นสามี ในวรรณคดีเรื่อง ไคลงพรมทักตมิ เหตุการณ์ตอนหนึ่งท้าวพรมทักเล่าเรื่องว่า หญิงสี่คนรับชายมาคนหนึ่งมาเยียวยารักษาเฝ้าดูอย่างใกล้ชิด หญิงคนหนึ่งมีหน้าที่จัดหาซื้ออาหาร หญิงอีกคนมีหน้าที่ทำครัว หญิงคนที่สามเที่ยวหาหยูกยา หญิงคนที่สี่ทำหน้าที่รักษาเยียวยา ชายมาคนนี้จะลูกจะนอนหรือจะนั่งหญิงคนที่สี่จะอุ้มประคองด้วยตนเอง หญิงทั้งสี่ต่างทำหน้าที่ดังกล่าวจนชายผู้นั้นหายเป็นปกติ แล้วท้าวพรมทักถามปัญหาว่าหญิงคนใดควรจะได้แต่งงานกับชายผู้นั้น นางคันธาคอบปัญหาว่า

“ยิ่งใดอาจเอาชาย ลูกนั่ง นอนนั้น
ควรแก่หญิงน้องอ้าง อันแอ้อ อาจารย์
.....
ควรเป็นเมียมิ่งซ้อย หิตใจ
เพราะกลั่นแก้วสงวนใคร เชื่อมกัน

ประเสริฐ ๓ นคร, 2520 : 163-178

7.2 ให้สตรีเลือกชายที่เฉลียวฉลาดเป็นสามี ตัวละครในวรรณคดีล้านนาเลือกชายที่เฉลียวฉลาดเป็นสามี ดังตัวอย่างปัญหาปราวเสีประภาศให้บุรุษมาตอบปัญหานางปิมปา ผู้ใดตอบได้จะได้นางเป็นคู่ครอง

“ปัญหาปราว ณะสิ่งองค์เจ้า
บิดานางท่ม่งน้อย แต่งบรรณาการ
ข่าวสารเรียบร้อย ในเรื่องถ้อยวาตี
ว่าพระทรงยศ ทำนมีบุตรี
พรมจาวี ปิมปาท่ม่งเพ้า

พลอน ไผ่ประสงค์	เจยจวมไผ่เฝ้า
ธิดาเลาถูกรัก	ก็ขอเชิญมา
ยังกาสำนัก	ปราสาทหน้าป่า
ธิดาถูกรัก	จักถามปัญหา
พลอนบุคคะลา	คนใดก็ได้
เราจักมอบปัน	ธิดานั่งใกล้
เป็นโยเด็ยร่วมเจื้อ	จักได้เพื่อนแฝง
เด็ยมแยงร่วมเนื้อ	สองหน่อหลานางาม”

ก้าก้าดำ : 54-55

และนางบิมาพูดกับก้าก้าดำเกี่ยวกับการเลือกคู่ครองของนางว่า

“แม่เจ้าที่รัก	แก้ตักปัญหา
ถูกต้องมักกา	บิมาน้องหล้า
จักขอถวาย	กายตัวเป็นข้า
ชูลื้องค์บาทดาว	เป็นภริยา
เม็ยแปงน้องแก้ว	นอนนั่งบ้องบิยา
พร้อมตัวพี่เจื้อ	เจ้าข้าสองขา
เตปะกัญญา	ก็ยอมน้อมเกล้า
กัมหัวถวาย	เนื้อกายเข้าเฝ้า
ชูลื้องค์บาทไท้	บ่เอาเป็นเมีย
จักเอาไว้ใจ	เป็นทาสเจ้าเด็ยมตัน
ก็ขอสุดแล้ว”	

ก้าก้าดำ : 57

จะเห็นว่านางบิมา ซึ่งเป็นตัวละครสตรีในวรรณคดีล้านนาเลือกชายที่เฉลียวฉลาด เป็นสามี

7.3 ให้สตรีเลือกคนดีมีศีลธรรมเป็นสามี นางบิมาจากเรื่องอ้ายร้อยชอกกล่าวถึง คู่ครองของนางคนหนึ่งว่า

“ขออย่าฟูหลาย	ว่าคนดีก็ไว้
เขียนแผ่นผ้าเงินทอง	ป้ายปันน้อง
บ่หันแต่ของ	บ่หวังจักยอง

ผ่านทองเสื้อผ้า	คะแนมรักกัน
บั้นเหนืหน้า	จันสตุจิวาชาตมิต
กำารทวันยัตัวหลาย	ขอจายจุงคิด
บ่ทวังสิ่งอันมาแดน	เถิงว่าบ่รัก
มีค่าสักนสน	บ่บ่บ่มือเอา
มีวเมาสะลั้ง	คะแนมเป็นคน
อดทนอยู่ตั้ง	ในศีลธรรมรู้จัก
สิ่งที่ผิดกอง	อย่าพองประพฤติ
ลักเสผเหล้ากันชา	เป็นโจรผู้ร้าย
เบียดเบียดผิจฉา	เป็นคนปลา
อธรรมบาบไบ้	หันเปื้อนมือของ
พองเอาไคไค	บ่กิดองไปนั้น
น้องบ่ชอใจ	ตามไซกล่าวจี
อย่าว่าอันอันบ่ก่า	เถิงว่าจักตุ๊ก
หม่มเมุกหนาหน้า	บ่มีเงินค่า
แนวพรพรน่ทอหุ้ม	ก็จักช่วยพา
วัดถาทอหุ้ม	อย่าพองดวงทัยต่ำก็อย”
	อ้ายร้อยชอด : 70

แสดงว่าคู่ครองของนางปิมาต้องเป็นคนดี มีศีลธรรม ไม่เป็นอันธพาล ไม่คิดยา
เสน่ห์ด ไม่ลักขโมย เป็นต้น

7.4 ให้สตรีเลือกชายที่มีฐานะและตระกูลเสมอกันเป็นสามี วรรณคดีล้านนาสอน
เกี่ยวกับการเลือกคู่ครองไว้ว่าให้เลือกคนที่มีฐานะและตระกูลเสมอกัน เช่น คำสอนในธรรมดา
สอนโลกว่า

“คนทั้งหลาย นรชายหญิง จักสืบโลกไปภายหน้า คือว่า จักทำอวาพะวิวาพะมงคล
คือว่าบ่าวและสาว จักเอากันเป็นผัวเป็นเมีย ด้วยกุลบุตร กุลธิดา หญิงชาย
ทั้งหลายอันเป็นภาษาสืบโลกนั้น เขาจักสำแดงให้แจ้งก่อน อันว่าตระกูลเสมอกันก็
จึงควรแต่งกันกินตอกกันแล”

และอีกตอนหนึ่งสอนว่า

“ดูร่าท่างทั้งหลายฝูงเป็นข้าพระยาท่างทั้งหลาย คน 1 คนโต และได้ไปนำ
เอาลูกหญิงแห่งผู้มีตระกูลต่ำอันทยอยมากกว่าอาวาทะวิวาทยังลูกสาวลูกชาย
อันเป็นผิวเป็นเมีย ดังนั้นปตีเลย จักบังเกิดเป็นภัย อันตรายหลายประการต่าง ๆ
บ่อย่าชะแล”

ธรรมดาสนโลก : 5

นอกจากสอนให้เลือกคนมีฐานะและตระกูลเสมอกันแล้ว วรรณคดีล้านนายังแสดงให้เห็นโทษของการไม่ปฏิบัติตามคำสอนนี้ด้วย เช่น

ท้าวสิริเมตตี ชับไฉนางบิมาเพราะนางรักอ้ายร้อยชอดซึ่งมีฐานะและตระกูลต่ำกว่า

“ทำหื้อเสียดศ	ชะกุ่มลิตถา
บ่รู้จักกา	อาชญาพ่อเจ้า
ผ่อดูเชษฐา	ทกนางมีเจ้า
เขาบ่มัวเม่าถ้อยจา	บ่เหมือนมิงนาง
ลูกท้าวต่ำซ้ำ	ทำหื้อเสียดหน้าศักดิ์
อ้ายร้อยชอดนั้น	คนอนาถา
จันปัญญา	ต่ำจาหน้าสัน
หลอนว่ามิงนาง	รักแบ่งร่วมฝัน
หื้อวิจารณ์รับจี	เอามันเป็นผิว
เสียดในวันนี้	อย่าได้อันแอสันโต
กันนางคัดค้าน	บ่ชอบเปิงใจ
ระวังระไว	คอมิงขาดตัว
คนบ่ดี	เหมือนตำลยอดคั่ว
ไผบ่บึงกวนจ่องใจ	ไผมิงไป
เร็วไวชะใช้	อย่าได้อยู่ที่หลายครา
คนเช่นนี้	เปรียบจีเหมือนพมา
หันตุ๊กกะต๊ะ	บ่อยจุมชอบได้
ลูกต้าวลูกขุน	หัวเมืองไกลไกล
มีเต็มเมืองไทยละลต	จักเอาสันโต
มาแบ่งร่วมชด	ก็รบปราบได้ลือชา”

อ้ายร้อยชอด : 58-59

คำสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ ตัวละครในวรรณคดีก็ปฏิบัติต่อกันเป็นส่วนมาก ดังตัวอย่าง

เสนาอำมาตย์ทูลคัดค้านพญาปาราทียกนางนิมป้าและนางเตปะกัญญา ให้เป็นชายา
กำกาดำ ซึ่งเป็นสามัญชนรูปชั่วตัวดำ

"กำละยามนั้น	อำมาตย์ชายชวา
จตุเสนา	บรรดาใหญ่ทน้อย
กราบบนขลุ่ย	วันตีวาดถ้อย
นินตาคงค้หน่อเนื้อ	ว่าจักเอามา
กำดำร่วมเจือ	นิคมบเข้าโบราณ
ขอกราบทูลไว้	ใต้บาทโปรดปราน
อันสององค์นาง	ธิดาทนุเมทนา
ก็เจือกลัศร์	เอกองค์จอมเทजा
ปารารเราทน้อย"	

กำกาดำ : 60

จันตะชากราบทูลเจ้าเมืองพรมจักรซึ่งยกนางเตระธิลังกำให้

"เหตุข้าเจ้านี้	เดิมคนทุกข์ผ่าน
ชะกู่ลวงวาร	ต่ำจาหน้าลิ้น
พันบ่สมควร	จักเป็นคู่หมั้น
กับจอมราชาเจืองยศ	จักเสียดลิ้นจัน
ยอดมะโนรส	กฎชิตตามเบ้เมัย"

จันตะชา : 52

บิดาวรรณพราหมณ์แจ้งวรรณพราหมณ์ว่าสามัญชนไม่ควรรักนางนิมป้า ซึ่งเป็นธิดาเจ้าเมือง

"ว่ากำเรื่องนี้	จุงตักในใจ
อย่าจำรำไร	ไปยวกล่าวอ้าง
หลอนกำกอนทุ	เจ้าเมืองไปกว้าง
เพื่อนจักเอาทำโทษร้าย	จับเอาสองแขน
นล้เขี่ยนค้อนปาย	เอาติดคอกใช้เหล็กก้าง
ชนคิงปลอก	กลัวโทษประหาร
อย่าไปนับชวาม	นับจำกล่าวอ้าง
อย่ามั่นดำตัว	ต่อดำวันกว้าง

ตำตั่วจักพายมีตมิค กำบตีจ่า
 อย่าไปเซาะคิด จักผิดแบบบ้านกองธรรม"
 วรรณพราหม : 8

จะเห็นว่าวรรณคดีล้านนาสอนให้สตรีเลือกคู่ครองที่มีฐานะและตระกูลเสมอกัน ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะเกิดผลเสีย ถูกประนาม ถูกขับไล่ และยกตัวอย่างให้เห็นว่าบุคคลต่าง ๆ ในสังคมยึดมั่นต่อคำสอนนี้อย่างเคร่งครัด

8. สอนสตรีให้รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของภรรยา

ครอบครัวจะราบรื่นปกติสุข ได้ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือ บุคคลในครอบครัวต้องรู้จักหน้าที่ของตน สตรีในฐานะภรรยาก็เช่นเดียวกันต้องรู้จักและปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาซึ่งวรรณคดีล้านนาได้สอนไว้ดังนี้

8.1 ให้สตรีดูแลบ้านเรือนให้เป็นระเบียบและสะอาด องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของครอบครัวคืออาคารบ้านเรือนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย ถ้าบ้านเรือนสกปรกรกรุงรัง ครอบครัวนั้นก็ไม่มีความสุข วรรณคดีล้านนาได้สอนสตรีให้ดูแลบ้านเรือนให้เป็นระเบียบและสะอาดดังนี้

สุภาษิตล้านนาสอนว่า
 "แมงมูกเข้า หื้อม่อสิ่งจรงเรือน"
 อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 74

คำวสุทธาพจน์สอนว่า
 "อันนึ่งทอเรือน ช่งบ้านวังคุ่ม
 หื้อปัดกวาดแผ้วตามครอง"
 คำวสุทธาพจน์ : 9

ตัวละครในวรรณคดีก็สอนเรื่องนี้ดังตัวอย่าง
 ฤาษีสอนนางบัวคำ

"ครอบครัวเรือน อย่าหื้อหมองเหมียง
 หื้อแยงที่วางที่ไว้"

พราหมณ์จัดตั้งสภานางจันตะมะนี้

“ที่โตนบูตเหม็น	หื้อได้ช่วยล้าง
พยาธิจะเข้ามาดอง	อย่าหื้อเสียเพือะ
แมงวันจะต่อม	ที่อยู่ทันแอน
หมันบัดกวาดเผี้ยว”	

อ้ายร้อยชอด : 74

8.2 ให้สตรีประหยัดค่าใช้จ่ายในครอบครัว

ในครอบครัวแต่ละครอบครัวประกอบด้วยบุคคลมากมายบ้างน้อยบ้าง บุคคลเหล่านี้ต้องกินอยู่ ต้องมีการใช้จ่าย การทาทรัพย์ ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ต้องสมดุลย์กัน ถ้าหาได้น้อยแต่จ่ายมาก ครอบครัวนั้นก็必有ปัญหา สตรีซึ่งเป็นภรรยาต้องทำหน้าที่ใช้จ่ายในครอบครัว วรรณคดีล้านนาจึงสอนให้สตรีใช้จ่ายอย่างประหยัด เก็บหอมรอมริบ ค่อย ๆ สร้างฐานะ ให้สูงขึ้น มีความเป็นอยู่ดีขึ้น ดังตัวอย่าง

“อันนึ่งนั้น	หื้อวิปรอมของ
อันผิวไปพอง	ริค้ำมาไท้
คันผิวถาม	สิ่งใดหื้อได้
ก็เป็นคุณไป	จิมน้อง”

คำวาทาพรณ์ : 9

“มีผิวหมันริเข้า	รอมของ
เงินค่าคอยทำพรอง	สืบล้าง
โตมมีปล้นปลอง	เร็วรีบ ปลันเทย
ร่ำสวนไร้นาหื้อกว้าง	เที่ยงได้เป็นดี”

โคลงวิฑูรสอนโลก : 27

หญิงใดช่างริเข้า	รอมของ
ใจอ่อนหวานริพรอง	ทุกฝ่าย
เชิงชายบ่ปนปลอง	ผันเผื่อ ทำเฮย
บ่จาจากคำร้างหม้าย	แม้นสู้ฤทธิดาฯ

โคลงเจ้าวิฑูรสอนหลาน : 28

สุภาหิตล้านนาสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“ผิวเป็นสวึง เมื่อยเป็นของ
ผิวเป็นแก้ว เมื่อยเป็นแสง”

อุดม รุ่งเรืองศรี, 2524 : 108

นอกจากจะสอนแล้ว วรรณคดีล้านนาก็กล่าวโทษสตรีที่ไม่ประหยัดไว้ด้วยว่า

“เงินค้ำมีมักจ่าย หญิงผู้นั้นกับตี”
“มักนอนด้วยทางกิน หญิงผู้นั้นกับตี”
“บรู๋รำเฟิงไปเมื่อหน้า หญิงผู้นั้นกับตี”

คำสอนพระยามังราย : 11

สตรีใดจะเป็นผู้หญิงดีหรือผู้หญิง ไม่ดีก็สามารถเลือกปฏิบัติได้ตามคำสอนข้างต้น

8.3 ให้สตรีเคารพ ยกย่อง นับถือสามี ไม่ดูหมิ่น ไม่ได้เถียงสามี

ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวมีความสุข คือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะสามีกับภรรยา วรรณคดีล้านนาได้สอนให้สตรีเคารพ ยกย่อง นับถือสามี ไม่ดูหมิ่น ไม่ได้เถียงสามี ดังนี้

แสดงความเคารพสามี เช่น

“ยามเมื่อจักเข้าอนนั้น ให้เอาผมเช็ดตีน
แห้งผัดคน ปฏิบัติสันทันชู้วันแล้ว
จึงนอน กระทำสันทันทุกวัน
กายหน้าจักสัมผัสกัน เชือกทั้งสอง
บ่ออย่าชะแล”

ธรรมดาสอน โลก : 15

“ท้อกราบตีนผัว เช็ดด้วยมวยข้อ
สายที่ข้อองนอนลุน”

คำวาทาพรรณ : 11

"เมื่อผิวตัวระเทียวไปมา
กลางเขื่อนนั้น ก็ให้ค้อยยง
น้อมกายยังผิวตน"

ธรรมดาสอนโลก : 15

นางกันธราสอนนางนิมปา

"พระสามีก่า ก็ถือได้ไหว
ทุกวัน ไปค้ำเจ้า"

อ้ายร้อยชอด : 60

ไม่วุฒิมันเพี้ยคหยามสามี เช่น

"หันผิวผานเยยะร้าย ถึงผู้นั้นก็บตี"
"หันผิวไปคนคอน ถึงผู้นั้นก็บตี"

คำสอนพระยามังราย : 10

"บางยิงเป็นคู่แก้ว กับบุญ
บ่มผิวทารุณ พยามหยื่อ
บิวระบัดถูกคองขุน เถิงขนาด นักเพย
กานแห่งยิงเสี้ยวลือ ถัดวันทุกประการ"
โคลงวิฑูรสอนโลก : 24

สุภาหิตล้านนาสอนไว้ว่า

"เมียบกับถือผิว คำกองเท่าตัวก็เลี้ยง"

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2524 : 108

"มีผิวอย่าสวกปาก นับจา เช่นเนา
อย่าเอาคำไปมา ต่างห้อง
คนซึ่งสอดนสงทา ผิวคั้น คิงชา
ผินนผกคำถ้อยถอง เพ้ออันจระเตินทา"

โลกวิฑูรสอนโลก : 28

ปากว่าจิ้มผิวคำโต ก็ว่าเจ้าเจ้าข้าข้า
 บมีคำทาบหรือกันทำ ผู้นี้เลิศล้ำยอด ึงงนา
 ตาบว่าผิวติเตียน ก็บมีคำจุ่มล้ำม
 แม้นว่าผิวเคียดบัวว่าร้าย คำทนข้าม

โคลงเจ้าวิหกรสณพหลาน : 28-29

"จากำทะต่อผิว ึงงผู้้นกับดี"
 คำสอนพระยามังราย : 11

"อย่าจาขวิญ ลับหลังต่อหน้า
 ที่้อจาวาจาชื่อแท้"
 "อย่าไปทิงสา วาทาข่มแพ้
 ที่้อจาม่วนแก้ยตั้งาม"
 คำวอุทธาทรณ์ : 11

"หญิงใดปากจัดจ้าน บริภาษคำทอสามีต้องชดใช้กรรม คือ ตกนรก"
 จักกวานทีบนี้ : 109

กาบี่สอนนางบัวคำ

"ผิวเกยคร้าย ก้อยคุดก้อยแบ่ง
 ก้อยผ่อก้อยแยง แบ่ง ใจถูกถ้วน
 ก้อยฟูก้อยจำ ปราศรียอ่อนอ่อน
 ก้อยตบยังกำมานะ ก้อยอ่อนก้อยวอน
 ด้วยคำปิยะ จำอ่อนล้อยกำงาม"
 เจ้าสุวัตร : 138

เจ้าหญิงจูงร่ำรู้ ปองนุ
 เมื่อเจ้าผิวทารุณ เคียดกล้า
 ไพลูกเกิดพองนุ อย่างทอด ฝอยเนอ
 อย่างตอมเถียงต้านทำ เกิดทื่อเป็นภัย
 เจ้าผิวเคืองเคียดกล้า โทธา
 ค่อยกล่าวคำปียา อ่อนอ้อย

อย่างแข็ง เชียงกลา
ดักอยู่ เสียม้อยม้อย

เสียเหียบ ยศเฮย
เฮียงนั้นแควนดี

โคลงเจ้าวิหุรสอนหลาน : 39

คำเรียกขานคู่บ่าวสาวก็ได้สั่งสอนไว้ว่า

“เป็นผิวเป็นเมียกันแล้วอย่าผิดเถียงกัน
เป็น โกลานันอย่างอ้ออย่างอัน”

“คันผิวเป็นไฟหือเมียส่ายใจเจ้าจูงเป็นน้ำเทียวเจริญดี
โกรธสังอันใดเล็กน้อยอย่าไฟฟิงพ่ายหนี
หือพิจารณาหือคิตหือมันถูกต้อง”

“อย่าไฟเป็นมือนต่านช่งบ่เป็นมวงคล
มิดมือเจ้าทั้งสองคนก็หือมีปราณีแก่กว้าง”

อุคต รุ่งเรืองศรี, 2528 : 91

จะเห็นว่าวรรณคดีล้านนาสอนให้สตรีเคารพนับถือสามี ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม ไม่ให้
พูดด้วยคำพยานแข็งกระด้าง แม้แต่ยามสามีอารมณ์ไม่ดีหรือโกรธ วรรณคดีล้านนาก็สอนสตรีไม่ให้
โกรธตอบ ให้อภัย ๆ เล้าโลม ผ่อนคลายอารมณ์ร้ายของสามี และวรรณคดียังสอนไม่ให้สามีภรรยา
ทะเลาะกันด้วย

8.4 สตรีจะทำอะไรให้ป่รักษาสามีก่อน

เมื่อหญิงชายแต่งงานเป็นสามีภรรยากันแล้ว ทั้งคู่ก็เป็นเสมือนคนคนเดียว ดังนั้นแต่
ละคนจะทำอะไรตามใจตัวเองไม่ได้ต่อไป วรรณคดีล้านนาได้สอนสตรีว่าก่อนจะทำอะไรให้ป่รักษา
สามีก่อน เช่นตัวอย่าง

เจ้าธัญช้อยันเทศตอบคำถามปุโรหิตเกี่ยวกับภรรยาตอนหนึ่งว่า

“ผู้เป็นภรรยาเป็นทีสะทนเหนื่อ เพศุว่าจักกะทำกำมอันใด เนิงถามยังผู้ก่อน
แล้วจึงจักกะทำ”

โลกนัยชาดก : 65

มีนิ้วที่อึ้งเจต	ใจงาม
ทำเยื้อง ไตควรถาม	ถิ่นจั้ง
บอกนแล้วคอยกับตาม	นิ้วคั้น คิงเพย
บุษยะ ใจล้างแล้ง	จั้งได้เป็นตี

โคลงวิรุณสนโลก : 26

จาแต่งตั้งคิด	เยื้อง ไตควรถาม
ท้อบ่งค่างาม	จั้งควรเยี่ยะสร้าง
จักขอคักเติน	ค้ำพวงหัวห้าง
ไปญาวางร่านิจ	

คำวออุทธาทรณ์ : 12

คำเรียกขวัญคู่บ่าวสาวสอนไว้ว่า

“ข้างนิ้วเมี่ยงที่อเจ้าผ่อเล็งเพลี่ยว
จะทำอันใดก็อย่าไผตามใจเองเดียว
ท้อปรักษากันแนอเจ้า”

อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 91

การจะทำอะไรให้ปรักษากันก่อนนั้น ทำให้การพิจารณาละเอียดรอบคอบยิ่งขึ้น เป็นการลดโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือแม้เกิดผิดพลาด ทั้งคู่ก็จะรับผิดชอบร่วมกัน ช่วยกันแก้ปัญหา ทำให้ครอบครัวสัมพันธ์แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

8.5 ให้รักเดียวใจเดียว ไม่นอกใจและไม่เป็นต้นเหตุให้หย่าร้าง

ครอบครัวจำนวนมากแตกสลายเนื่องจากบุคคลที่สาม วรรณคดีล้านนาได้สอนสตรีให้มีความรักเดียว ไม่นอกใจสามี สอนไม่ให้ประพฤดิหรือปฏิบัติสิ่งอันเป็นชนวนก่อให้เกิดการหย่าร้าง ดังตัวอย่างดังนี้

คำเรียกขวัญคู่บ่าวสาว

“อย่าไผคิดร้าง ท้อเป็นนิ้วหนึ่งเมี่ยงเดียว”

อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 91

สุภาษิตล้านนา

"เล่นจ๊จากเมีย ข้าวเต็มเหยือกเลี้ยง
เล่นจ๊จากผัว คำเท่าหัวก็เลี้ยง"
อินทร์ สุใจ, 2527 : 11

ใจหึงคือตั้งครั่งไถล กองไฟ
ยามเมื่อผัวหนีไกล ท้องลู้
ฝูงชายหากปราศรัย สุนัขม่วน เมวเฮย
ไหวหัวนเฝื่อนด้วยขี้ ใฝ่ลู้กามคุณฯ
โคลงเจ้าวิฑูรสอนหลาน : 27

บางยี่ง เปนบาทน้าง ดักกลาง
ผกผ่านยังทนทาง ร่วมซ้อม
ใจยี่งตั้งเซากวาง แสน่ง น้แผล
ออย่าต่งตมเข้าพร้อม หลีกเว้นหนีไกล
โคลงวิฑูรสอนโลก : 22

บางยี่งใจถ่อขร่าย ปลานพมา
เอาเพศเป็นสาลา เลิศแล้ว
ฝูงคนท่องเที่ยวมา สุนัขอยู่ เข้นแพย
เต็มว่าเอาเปนแก้ว ออย่าไว้ในถง
โคลงวิฑูรสอนโลก : 23

ทางพมายามรอดรี้ว เดินไป
เหยียดชื่อมาทันใจ เตียวนี้
มาตคายินยามโยย งองอก คินแพย
ใจแห่งยี่งนั้นก็ คู่ก้อมเสมอเหมือน
โคลงวิฑูรสอนโลก : 23

บางยี่งคือตาบกล้า เหล็กอวาง
คมส่องไสยวางวาง อวค้อ
ใครเห็นยอมทยุบขวาง กอนกอด ดูเพย
หันเยื้อง ไค้ลื้อ บ่เลือกเนื้อลี้กอัน
โคลงวิหุรสอนโลก : 20

บางยี่งคือตาบกล้า เหล็กบปลอน
ทางในเป็นรางทอน บัวช้ำ
ดาบแทงบั้นผ่น ทมดปอด ตีเพย
ในโลกลือเสียงช้ำ ทนหื้อทนไคย
โคลงวิหุรสอนโลก : 20

ยี่งร้ายคือพวกเลี้ยง วิวช่าว
อกแตกตายกลางทาว แล่นต้อน
จรเดินอยู่จนฉาว ทุกที่ ทางเพย
อกแตกตายขึ้นช้อน พวกเลี้ยงวิวช่าว
โคลงวิหุรสอนโลก : 23

กองไฟอันใหญ่ได้ แสนเตา
บ้อมด้วยพลั่วเผา ชูมือ
ประคองตั้งยี่ง บ้อม ชายนั้น
แม้มาคมมือคิ้วคือ โลกเขี่ยฝังนิยาย
โคลงวิหุรสอนโลก : 23

“แม้นึง โลกชู้ ช่างพาใจเทงา
ค้อยอดบรเวท เอาใจหื้อได้
หลงใจไป เอาคินยากไ้
เมื่อรู้คิงมากล้า”

คำวสุทสาพณ์ : 7

แม่เรือนท้อแนบเนื้อ เจียมตน
อย่าแอ้วแสบงทาคน ต่างผู้
ควรยำแค้นผู้ตน ตามวีต คลองเหย
อย่าเจตจงด้วยผู้ แห่งผู้หลายคน
โคลงวิหกรสอนโลก : 26

มีผิวเอาใจจาก เรือนตน
หลอนเกิดเป็นกังวล ยากแท้
เสียคริวท่างานจับตน บั้น คิงเหย
เป็นเหตุไปนั้นแล เทียงแท้ดาววย
โคลงวิหกรสอนโลก : 27

มีผิวอย่าสิ้นเหล้า คนชาย เช่นเนอ
เยียวว่าเป็นอันทราย แก่นอง
ตั้งทาทากพาวาย หลอนเกิด มีนั้น
ก็เที่ยงจักได้ห้อง โทษร้ายถึงตน
โคลงวิหกรสอนโลก : 28

อย่าทำตัว พยับหยิ่งอะเรี่ยะ
ตาสอดคั้นแลชาย คั้นผู้นายรู้
เที่ยงแดนฉิบหาย คั้นเป็นคนชาย
บ่ตายก็เขิน
คำวอุทธาพจน์ : 10

บางหญิงใจลอบเลี้ยง วังกัญ
ลักโลกเอาสมบัติ ผากผู้
วันคืนเท่าคองผลิต ผู้พวาก ไปเฮย
ใจใครลักเพลินผู้ แมงนี้เหลือเมืองฯ
โคลงเจ้าวิหกรสอนหลาน : 29

บางยี่งวมเพศด้วย ทลายกลน
ไปสอคนสว่างทามน ช่มช้า
ยาจอนไล่ด้วตน ทุ่นทูป ไปเพย
คือตั้งงูนิตกล้า กอดเกี่ยวด้วนอ
โคลงวิฑูรสอนโลก : 21

บางยี่งมิกไควช้า ด้วตน
เด็กแอ่วหายังคน แก่นกล้า
ทำตัวตจตั้งโจร ใจใฝ่ มิกเพย
มาปล้นปลองพรองช้า ซาคชวีวมรณา
โคลงวิฑูรสอนโลก : 22

ผู้งยี่งมีตั้งนี้ นาวาย
อย่าเจตจงเสี่ยตาย นิ่งน้อย
โทษมันเท่าควรตาย มรณา ไปเพย
มีคคว่างตำน้ำจ้อย อย่าท้อมันฟู
โคลงวิฑูรสอนโลก : 20

เมื่อไควทำเพศนี้ เฝียงโจรลัก
บ่ควรจักดีรัก ร่วมผ้า
ซับทนี้ไล่พันฝึก ตามโทษ ควรแล
คั่นอยู่จักพรองช้า ซาคม้ายชีวัง
โคลงวิฑูรสอนโลก : 21

เมี่ยไควทำเพศนี้ ดีทลี้
เท่าบ่ควรจักดี กอดเอ้อม
เท่าควรตำซับทนี้ ตามโทษ มันเพย
คั่นอยู่จักเข้าเง้อม บาทบั้งมจฺรา
เมี่ยไควทำเพศนี้ นาวาย
อย่าสิ้นลวนเจิบหาย ทล่อลัม
จากเรือนเท่าควรขาย ซักกว่า ไปเพย
ไว้แล้วลวนแล้วลัม วาดย้าวเสี่ยเรือน
โคลงวิฑูรสอนโลก : 22

นางกัณเฑาะระราสอนนางปิมปา

“อย่านอกใจฉัน เห็นหัวที่โหด
อย่าเห็นเดินไฟแคว้นัก”

อ้ายร้อยชอด : 60

นางแก้วกัลยาณีก่กล่าวกับสามีขณะที่มีไปราชการสงครามว่า

“ส่วนว่าคนเข้าอันผิดพรากจากเจ้ากู และจักมีใจหลากคลา ก็บ่จักห้อมีตราบ
อันมีชีวิตแห่งข้าแล ข้าอันยังมีชีวิตน้อยจักมีใจเข้าในอำนาจแห่งชายผู้อื่น
ก็บ่จักห้อมีชะนแล”

โลกนัยชาดก : 151

สุนทรालย์ อัญญาภิรมณะ อุภย และอุชุกเสนา ทั้งสี่คนเห็นว่ามหาสัตว์เจ้าไป
สงคราม ปลอ่ยให้นางแก้วกัลยาณีย่อยบ้าน ก็เลยมาหาเพื่อเกี่ยวพาราสีเป็นคู่ แต่นางแก้วกัลยาณีให้
บ่าวจับชายเหล่านี้ส่งเจ้าเมือง และกล่าวกับเจ้าเมืองว่า

“ข้าแต่มหाराชเจ้าตบเป็นใหญ่แก่ผู้ข้าทั้งมวล อติ ปน นันตั้งตบข้านี้
อันบุรีสะชายผู้อื่น บ่อาจจักสิ้นลวงประโลมเอาเพื่อเข้าอำนาจแห่งตบหา
บ่ได้ด้วยง่ายแล ความอึดถึมาอย่าล่ายพราง ตามบุคละผู้กะทำก่อน ที่อริ
ทันก็ยังมีแก่ข้าแล ชายผู้ใดบ่พิจารณาหัวใจแลตั้งด้วยตบหา และบ่
ทำมรฐใจตบและหาความเผ็ดละอายบ่ได้ ก็ได้ถึงยังทุกข์และโทษทั
สิ่งเตี่ยวแล ยถาสิง คาโร ทิสันติ มพิสา ทมาจั้งจอกแม่บ่อยากยังขึ้น
ควาย หันควายแล่นไปตามควายด้วยอันอยาก ปากก็เท่าไปใส่ใจว่า
จักได้กินยังขึ้นแห่งควายนันก็บ่ได้กิน เท่านั้นบ่เท่าผ่อ ดูนลเท่า เสียบ่คาย
อันนั้นแลมีฉันโต หมูเลี้ยงหันดาวยังฟ้า มีอาลัยว่าใครกิน ก็ผ่อคูเลี้ยงดู
คองจักตกลงมาเมื่อใดก็จ้อย หลังจักได้กินเป็นอาหารของกิน ก็บ่ได้กิน
อันนั้นแลมีฉันโต มุสิกา หมูเลี้ยงหันยังก้อนเหล็กหัวเหล็ก ก็มีใจใคร่ทวง
กินก็บ่ได้กินแลมีฉันโต มกชิกา แมงวันเขี้ยว หล้างเท่าตอมขึ้นและปลา
และสัตว์อันตาย เน่าเหม็น น้อยไปตอมก้อนเหล็ก ก้อนทอง กั้นแล้ว
ประ โยชนะอันใดแก่ตบแลมีฉันโต ประการ 1 แมงเม่า อันเลี้ยงหันยัง
เปลวไฟ ใส่ใจว่าจักไปพราบตบเสีย แลบินไปในเปลวไฟนั้น ก็หากไหม้
ปีกตกตายในไฟเล่า มีอุปมาฉันโต ส่วนว่าคนทั้งหลายผู้อื่นเป็นอันถพาละ
แล้ว บ่อาจจักประโลมเอาใจแห่งข้า ก็ได้เชิงอันหลากคลาไปด้วย
ตบนั้นแล”

โลกนัยชาดก : 153-162

วรรณคดีล้านนาสอนให้สตรีรักเดียวใจเดียว กล่าวถึงสตรีที่นอกใจสามีลักษณะต่าง ๆ และกล่าวถึงผลการนอกใจสามีไว้ด้วยว่าคือตกนรกขุมอดิจารินิถิตี ดังนี้

“อดิจารินิถิตีรก ในนรกที่หญิงซึ่งประพฤตินอกใจสามีหมกไหม้อยู่ หญิงเป็นอันมากมีตัวอันแตกปะทะ รูปร่างน่าเกลียด รวากะโคศีระชาต เปื้อนเประอะด้วยหนองและเลือด (จม) เข้าไปในแผ่นดินอันลุกโหลงเป็นนิจแคสะเอว ยืนอยู่รวากะถูกฝังตั้งไว้ ในกาลนั้นภูเขาลีอันลุกโหลงตั้งขึ้นจากทิศเบื้องหน้า ร่องเหมือนสายน้ำกลิ้งมาบดไปตั้งว่า เมื่อภูเขากลิ่งเลยไปตั้งอยู่ ณ ข้างเบื้องหลังแล้ว สรีระของหญิงเหล่านั้นก็ปรากฏอีก หญิงเหล่านั้นเมื่อไม่อาจอดกลั้นทุกข์ได้ ก็กอดแขนคร่ำครวญอยู่ แม้ภูเขากิ่งตั้งขึ้นในทิศที่เปลือกันยั้นแหละ ภูเขา 2 ลูก ตั้งขึ้นบีบรวากะหีบอ้อยเลือดเดือดพล่านไหลไป ภูเขาบางคราว 3 ลูก บางคราว 4 ลูก ตั้งขึ้นบีบสรีระของหญิงเหล่านั้น”

จักกวัตินิพนี : 108

นอกจากสอนให้รักเดียวใจเดียว ไม่นอกใจสามีแล้ว ยังสอนให้สตรีกลัวการหย่าร้างด้วย ดังนี้

สุภามิตล้านนา

“แม่หญิงเมื่อเป็นสาวเห็นตุร้าย เป็นหม้ายเห็นคนควน”

อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 74

นางรัตนกัลยาณี เมี่ยมทาสีดีเจ้านอกพ่อแม่ว่าจะจากพ่อแม่ไปอยู่กับสามี เพราะ “อันว่าผู้ซึ่งทั้งหลายนี้ คั้นปราศจากยังสามีกะชายผู้เป็นเจ้าเป็นหัวหน้าอันว่าความอันเป็นสุขใจก็หาบได้สักอันแล ช้านก่พ่อแม่และแม่เป็นเจ้า ยิ่งทั้งหลาย อันยังหนุ่มยังเป็นสาว ทรงรูปโฉมโนมพริตต์อันงาม ก็เที่ยวยอมเป็นที่ปรารภนามักแห่งผู้ชายทั้งหลาย ก็มาจงม่ายมักเป็นชู้ แม่บ่สู้ก็กุมเกาะกอดซึกลากไปเป็นตั้งกาดอมนงเค้านั้นแล ก็สิญจู้ อันว่าความหม่นหมองใจก็เฟิงจิกนินก่พ่อแม่และแม่ ด้วยอาการต่าง ๆ เล่า ชะแล ก็มมอันเข้าได้ผิดพรากจากบุคคลผู้เป็นเจ้าเป็นหัวหน้า ชายผู้อื่นก็มาเพื่อจิกกะทำอนาจารการอันนตี ก็จิกเป็นบาปเป็นเวรแก่ยิ่งอันเท่าผิว บ่ได้ นั้นแล บางคาบทำวพระยาจิกมาชมตงเต็งนั้ด้วยอำนาจอาชญา มากะทำอนาจารการผิด ท้อได้ถึงยังทุกข์ในโลกพายน้า เหตุนั้นเข้าบ่อยู่กับด้วยพ่อแม่และแม่ทั้ง 2 อย่างห้ามซ้ำไว้ก่อนเทอะ”

เมื่อสตรีกลัวการหย่าร้างแล้ว ความประพฤตินี้ก็จะก่อให้เกิดการหย่าร้าง สตรีจะ
หลีกเลี่ยงและงดเว้น การสอนอย่างนี้จะทำให้ครอบครัวมันคงยั่งยืนตลอดไป

8.6 ให้สตรีปรนนิบัติ เอาอกเอาใจสามีทั้ง เรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนถึง
หลับที่นอน

สังคมจะเป็นสุขได้ก็เนื่องด้วยสถาบันต่าง ๆ ในสังคม สถาบันหนึ่งที่สำคัญคือสถาบัน
ครอบครัว ถ้าครอบครัวราบรื่นก็จะส่งผลให้สังคมราบรื่นไปด้วย การทำให้ครอบครัวราบรื่นก็มี
หลายวิธี วิธีหนึ่งคือบุคคลในครอบครัวรู้จักและปฏิบัติหน้าที่ของตน บุคคลหนึ่งที่สำคัญในครอบครัวคือ
ภรรยา วรรณกรรมล้านนาได้สอนการปรนนิบัติสามีแก่สตรีล้านนาไว้มาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

วรรณคดีล้านนาสอนสตรีให้เห็นคุณค่าของสามีดังนี้

อันนึ่งผัวรีคำ	เงินค่าของชาย
เป็นคุณกับชาย	อันนึ่งเนอเจ้า
อันนึ่งผัวเป็นจอม	แก่นายน้องเตน้า
ก็เป็นคุณเงาสองเพียะ	
อันนึ่งผัวสั่งสอน	พี่น้องนายรู้เียะ
การแต่งสร้างทางบุญ	
อันนึ่งผัวคิด	หล้างค้อยปองบูน
ค้อยอดแบ่งธูร	เียะนาไร่เข้า
เลี้ยงแม่ตน	บ่ห้อมมองหม่นเศร้า
ก็เป็นคุณโบจิมไ้	
อันนึ่งผัว	บึงลับโทษไว้
ก็เป็นชื่อได้คุณา	
อันนึ่งผัวคิด	แต่งสร้างเคหา
หื้อตัวชាយา	อยู่ดีกินหมั้น
อันนึ่งผัวใจยาว	บ่เอาใจสั้น
รักขึ้นเฝ้าแพงเมียร	
หลอนเมียรเป็นร้าย	บ่ทอดทวมเสี่ย
ยังใจไล่เมียร	นึ่งเชื่อมเอ้อมไกล
คั้นผัวสั่งสอน	หื้อนายได้ไหว
จำศีลนั่งธรรมพุททะ	
อันนึ่งผัวสอนสั่ง	หื้อนายได้คารวะ
ผูกแก่เฒ่าครูบา	

ทั้งเผ่าชั้น	มาตาบิดา
สัมพันธนา	เชื้อชาติเครือเพง่า
ลีปประการ	เนอนายน้องเพง่า
ผู้มีคุณแก่น้อง"	

คำวาทาพรม์ : 9-10

เมื่อข้าให้ภรรยาเห็นคุณของสามีนแล้ว วรรณะดีล้านนาก็สอนให้ภรรยารู้จักหน้าที่ของตน
ที่มีต่อสามี ดังนี้

"คุณเพ่งน้อง	เกิดมากับผิว
แต่งแปงครัว	ห้อมีพอห้า
คิดแต่งแปลง	ทั้งผืนแผ่นดิน
ห้อมสามีนายน้องตุ้ม	
อันนึ่งหอเรือน	ช่วงบ้านวังคุ้ม
ห้อมนึ่งกวาดเฝียวตามคลอง	
อันนึ่งนั้น	ห้อมริบรอมของ
อันผิวไปพอง	ริคำมาให้
คันผิวถาม	สิ่งใดห้อมได้
ก็เป็นคุณไปจึ่งน้อง	
อันนึ่งผิวเจ็บ	ห้อมเมียงเพื่อนพ้อง
แฝงไผ่ห้อมเอยา	
ห้อมค้อยปากป้อม	ค้อยต้านค้อยจา
เป็นจันโตซา	ห้อมรู้ถันจั้ง"

คำวาทาพรม์ : 8-9

นอกจากคำวาทาพรม์แล้ว โลกนัยชาดกได้ให้ถันนัยนึ่งหิดสอนสตรีถึงหน้าที่ของตน
ต่อสามีดังนี้

"กะทำปฏิบัติห้อมชอบใจท้าวพระยาตน เป็นเจ้า เป็นผิวแห่งตน อย่ากะทำใจ
คดเลี้ยวจากผิวตน ห้อมลุกก่อนนอนลุนผิวตน จักกะทำยังกับมอันโต ห้อมเล็ง
ถามผิวตนก่อน แล้วเยะกะทำ"

โลกนัยชาดก : 215

โคลงวิทวัสสอนโลก ได้สอนผู้ชายเกี่ยวกับการทากรรยาไว้ว่า

"ทามีเยคือเพศเพียง	ทาลี
บัวระบัดนิ้วดี	ค่าเช่า
เอาคลองแห่งมีทรี	ย่านระเวส วันนั้น
คือเอาผิวเป็นเจ้า	ถูกถ้วนคลองธรรม"

โคลงวิทวัสสอนโลก : 24

เมื่อผู้ชายเลือกสตรีมาเป็นภรรยาแล้ว
ไว้ว่า โคลงวิทวัสสอนโลกได้สอนหน้าที่ของภรรยา

"แม่เรือนควรคอยล้าง	คราวา
อันใดมีควรรหา	แต่งให้
โภชนะแต่งทำมา	ผิวคั้น คิงเหย
กามแห่งยังตั้งไว้	อย่าให้เสียคลอง"

โคลงวิทวัสสอนโลก : 26

ในเรื่องอ้ายร้อยชอด นางกันธะราสอนนางนิมปาให้ปรนนิบัติสามีว่า

"พระสามีกำ	กุ่มบ่งกุ่มบ้อง
ที่อนางปาดิพินัก	อุปาลีได้
ถูกต้องกองวัตร	อย่าขัดความ
ชื่อบัววรรณ"	

อ้ายร้อยชอด : 60

การปรนนิบัติสามีมีหลายอย่าง
ตระเตรียมอาหารให้สามี ดังคำวาทาทรณ์สอนสตรีไว้ว่า
อย่างหนึ่งคือเรื่องอาหารการกิน ภรรยาต้อง

"คั้นว่านาย	แต่งโภชนะ
ที่อัสวาทยากเหย้อมลทิน	
ที่อดกนตั้งไว้	น้ำกินน้ำใช้
ยอดคนหญิง	คอยกินเมื่อหลัง"

คำวาทาทรณ์ : 11

ในเรื่องเจ้าสุวัตร ฤๅษีได้สอนนางบัวคำให้ทำอาหารให้สามีดังนี้

“กำร โภชนะ	คาบเข้าทขุมถือ
สันโตจักกล้า	จ่างจันอ่อมต้ม
นานาวิสสา	ขมหวานเผาตลิ่ง
ผานป่าตขอยลานฟัก	ของกินอันใด
เจ้าผิวหากมัก	ตมแต่งหื้อตั้งาม”

เจ้าสุวัตร : 136-137

ถ้าสตรีใดไม่ตระเตรียมอาหาร ก็จะได้รับประการดั่งคำสอนพระยามังราย ว่า
ถึงยามงายยามลงบ่หาหุงข้าว ึ่งผู้นั้นก็บ่ดี

คำสอนพระยามังราย : 11

นอกจากเรื่องอาหารการกินแล้ว ภรรยาต้องจัดหาตระเตรียมและดูแลเกี่ยวกับ
เครื่องนุ่งห่มของสามีด้วย ดั่งนางกัณเฑาะรสอนนางปิมปาในเรื่องอ้ายร้อยชอดว่า

“เครื่องทรงพมต้ม	ผ้าเสื่อวัดถา
อย่าหื้อออกฮ่า	เหม็นเอียนบุดหน้า
หมั้นซีกตากต้น	หื้อผิวคันเจ้า”

อ้ายร้อยชอด : 60

ถ้าหญิงใดมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ก็จะถูกประการดั่งคำสอนพระยา
มังราย ว่า

ยกคืนขึ้นกับทอลาย ึ่งผู้นั้นก็บ่ดี

คำสอนพระยามังราย : 10

การปลี่ยนอนพักนอนของสามีก็เป็นเรื่องสำคัญมาก ภรรยาต้องอำนวยความสะดวก
ตั้งแต่การจัดที่หลับที่นอน เมื่อสามีหลับแล้วก็ต้องระมัดระวังไม่ให้มีเสียงรบกวน ดั่งคำสอนในคำว
อุทราพรณ์ว่า

“คืนค้ำมาแล้ว	หื้อนายบ่ดแบ่ง
ตามเทียบแยง	จับเสื่อละผ้า
ลวาคบแบ่ง	หื้ออนไว้ถ้ำ
หื้อผิวมานอนก่อนน้อง	

หื้อกราบตีนนิ้ว	เข็ดด้วยมวยซ้อง
สายที่ซ้องนอนลุน	
เวียงเวียงเนื่อ	อย่าหื้อนอนลุน
หากเป็นคุณ	คลองวัตรแห่งเจ้า
เถิงเถิงยาม	ดีลูกหนึ่งข้าว
หื้อตัวนายเลาลูกเข้า	
หื้อตกดินเบา	อย่าหื้อนั้นเท้า
หื้อลูกก่อนเจ้าสามี"	

คำวอุทธาพรรณ : 11

ในเรื่องเจ้าสุวัตร ฤาษีสอนนางบัวคำไว้ว่า
"หลับเด็กตื่นเจ้า อย่าได้ลูกชวาย
ลูกก่อนเจ้าชาย หื้อนอนลุนเจ้า"
เจ้าสุวัตร : 137-138

เมื่อสามีเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีทุกข์ไม่สบายกายไม่สบายใจ ภรรยาจะต้องปิดเป่า
บรรเทาความทุกข์นั้น ตั้งเจ้านั้นซียกล่าวดังหน้าที่ของภรรยาไว้ตอนหนึ่งว่า
"อันว่าสภาวะอันดับทุกข์เสีย
แห่งผู้ชายผู้ใด ยิงผู้้นได้ชื่อว่าเป็น
ภริยาแล"
โลกนัยชาดก : 204

เรื่องคำวอุทธาพรรณสอนภรรยาไว้ตอนหนึ่งว่า
"อันนึ่งนิ้วเจ็บ หื้อเมียรเพื่อนพ้อง
แฝงไม้พ็องเฮายา
หื้อค้อยปากป่อง ค้อยต่านค้อยจา
เป็นเงินโตชา หื้อรู้ถิ่นจิ่ง"
คำวอุทธาพรรณ : 9

เรื่องวงศ์สุวรรณค์ ฤาษีสอนนางระษีทอน ตอนหนึ่งว่า
"ใครหื้อนิ้วรัก ชอนแม่บพอดำ
บีนนังกายา หื้อนิ้วกู่เฝ้า"
วงศ์สุวรรณค์ เล่ม 1 : 71

ภรรยาจะต้องคอยดูแลเอาใจใส่สามีอยู่ตลอดเวลา ถ้าคิดว่าสามีจะมีทุกข์หรือปัญหา ก็ให้รีบเข้าไปช่วยเหลือ หรืออย่างน้อยคอยให้กำลังใจ ตั้งตัวอย่างนางแก้วกัลยาณีในเรื่อง โลกนี้ชาตค ตอนหนึ่งขณะที่นางนั่งอยู่กับแม่ นางเห็นราชบุรุษมาจากวังมาหาธัญชัชสามีของนาง นางนึกว่าสามีนางจะได้รับราชาชญา นางจึงลุกออกไปอยู่เคียงข้าง ดังนี้

“อันว่านางแก้วกัลยาณีอันเป็นภริยาแห่ง โพรธิสต์เจ้านั้น ก็รำพึงอยู่ในใจว่า มม สามีโก อันว่าบุคคลผู้เป็นแก้วของกูนี้ อันท้าวพระยาหากให้มาเอาด้วยราชาชญา เป็นฉันใด ก็รับรู้ได้เนล มากุจักไปอยู่ด้วยท่านกลางแล้วเทอะ ว่าอันแล้วก็ละนางผู้เป็นแม่ไว้ ลงไปอยู่ด้วยเจ้าธัญชัชตนเป็นผู้นั้นแล”

โลกนี้ชาตค : 125

สามีไปทำงานได้รับความเหน็ดเหนื่อย เมื่อกลับมาถึงบ้านภรรยาจะออกมาต้อนรับขับสู้ เอาอกเอาใจ ให้สามีหายเหนื่อย ดัง โคลงวิทสุรสอน โลกสอนไว้ว่า

“มีผิวประกอบด้วย ทางทา
ทลอนผิวลูก ไกลมา ออกต่อน
ได้สิ่งใดซา มารอด เรือนนั้น
ควรต่วนตาบริบร้อน รับไว้เฟิงควร”

โคลงวิทสุรสอน โลก : 27

หรือตั้งตัวอย่างนางแก้วกัลยาณี รับสามีเมื่อสามีกลับมาจากทำงานว่า

“ก็มาต้อนรับผิวตจนแล้วก็ชำระ ปาทยุคละทั้งคู้แห่งสามีกะตน แล้วก็คลี่ ยังเกล้าผมตนเช็ดยังปาทะทั้งคู้ แล้วก็มาเมื่อสู่ประสาทอันมีสรี แล้วนางก็นั่ง อยู่ที่ 1 ลุนคี่เมื่อถือนคี่สามีกะแห่งตน แล้วกล่าวยังปิยวาจา เชิงกันไปมา เพื่อท้อสบายแก่ใจ แล้วนางแก้วก็ท้อตจนต่งห้างต่ายยัง เข้าน้ำ โภชนะอาหาร อันมีรสหลายประการต่าง ๆ ท้อแกมพาสิตเจ้าส่วย”

โลกนี้ชาตค : 173

เหล่านี้คือการปรนนิบัติสามีของสตรีล้านนา การที่ภรรยาปรนนิบัติสามีดังกล่าวข้างต้น จะทำให้ชีวิตคู่ราบรื่น และมีความสุขยิ่งขึ้น อันจะช่วยลดปัญหาครอบครัวลงได้มากที่สุด

9. สอนสตรีให้รู้จักปฏิบัติต่อบิดามารดา ญาติ และผู้อาวุโส

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่สังคมไทยเน้นมากคือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับบิดามารดา ญาติ และผู้อาวุโส ซึ่งวรรณคดีล้านนาก็ได้สอนในเรื่องเหล่านี้

9.1 ให้สตรีเคารพเชื่อฟัง ไม่ได้เถียงบิดามารดา ญาติ และผู้อาวุโส วรรณคดีล้านนาได้สอนไว้ดังตัวอย่าง ดังนี้

นางกัณธราสอนนางปิมปา

“บุญคุณท่านพระ บิดูมาตา
ที่อหมั่นวันตา หัสสากรายไหว”
อายุร้อยชюд : 60

พราหมณ์จัดตั้งสอนนางจันตะมณี

“กษพระบิดตา มารดาท้อไหว
ทุกวันไปนอนน้อม”
อายุร้อยชюд : 22

“อันหนึ่งผิวสอนสิ่ง ที่อนายได้คารวะ
ผุงแก่เล่าครุบา ทั้งเผ่าชั้น มาตาบิดา
สัมพันธ์นา เชื้อชาติเครือเทง้า”
คำวอุทธาทรณ์ : 10

ฤาษีสอนนางบัวคำ

“คนแก่แก้ว แหม่นเป็นไพร่น้อย
ที่อแม่ได้ย้านง”
เจ้าสุวัตร : 138

คำสอนในธรรมคาถาสอน โลก

แม่นว่าผู้หญิงทั้งหลายผู้ใดยังคมรบยา
เผ่าแก่ ยาแยงพ่อแม่ทั้ง 2 เบื้อง 2 ฝ่าย
คือว่าพ่อแม่ผู้วางตน และผู้ตนตั้งนั้น
มีอันดีก็ดีก็ประเสวีรัฐ ปุ่ทุกข์ยากหากคอยรักษา

ธรรมคาถาสอน โลก : 18

ภาษีสอนนางระฆีทอง

อีกข้อหนึ่งแถม พ่อแม่ผู้เจ้า
ที่อยู่ปราไพญยศ หื้อได้ยาแก้ง
กัมโห้วชาบแบ ฉะแนบกราบไหว้วินดา
หื้อจำจื่อไว้ อย่าได้ลาสา
บิดตำมาตา เป็นที่เบิ่งเจ้า
วงศ์สวรรค์ เล่ม 1 : 71

ภาษีสอนนางบัวคำ

หื้อหมั่นเคยยา พ่อแม่ผู้เถ้า
พ่อผู้แม่ผู้ หื้ออ่อนนุ่มเฝ้า
หื้อลูกเล่นใจ หื้อตั้งมือ
เจ้าสุวัตร : 136

คำสอนพระยามังรายสอนไว้ว่า

มักจาคำนำพ่อแม่ ผู้หญิงนั้นกับดี
ลาดเสียงต่อท้าวพระยา ผู้หญิงนั้นกับดี
ลาดต่อคนเถ้าน้อยไปจาค่างาน ผู้หญิงนั้นกับดี
คำสอนพระยามังราย : 11

สตรีใดเคารพนับถือบิดามารดา ญาติ และผู้อาวุโสก็ได้ชื่อว่าเป็นหญิงดี แต่สตรีใดที่
ปฏิบัติตรงกันข้ามก็ได้ชื่อว่าหญิงไม่ดี ดังคำสอนข้างต้น

9.2 ให้สตรีปฏิบัติเลี้ยงดูบิดามารดา ญาติ และผู้อาวุโส

นอกจากจะสอนให้เคารพนับถือ ไม่พูดได้เถียงแล้ว วรรณคดีล้านนายังสอนให้สตรีปฏิบัติเลี้ยงดูบิดามารดา ญาติ และผู้อาวุโสด้วย ดังนี้

ธัญช้อย ตอบปัญหาภริยาปัญหาถึงหน้าที่ภรรยาข้อหนึ่งว่า

“ท้อปฏิบัติอุปัฏฐากนกำน่อและแม่ผัวแห่งตน
ด้วยน้ำอุ่นน้ำเย็นนวดพั้นคั้นตีเมื่อทุกเมื่อ”

โลกนัยชาดก : 215

ภาษีสอนนางบัวคำ

ปฏิบัติ พ่อแม่ผู้เฒ่า

จักหับตีนตางนารก

เจ้าสุวัตร : 138

นางบัวคำปฏิบัติภาษี

“ค้อยปฏิบัติ คบย้ากราบไหว้

พระบิดาค่าเจ้า จุ่ม้อคืนวัน

นิรันดรเตี้ยวเต้า หุงอ้อมต้มมุลมัน

ตักทาบไว้ น้ำใจน้ำส้น

น้ำช่วยทน้ำส้นิน ปฏิบัติกวาดเผี้ยว

ริมอาสะหลม อารามเลี้ยงนเกี้ยว

หมดไสงามจ้ำระ ตกนต่งของกิน

เครื่องโภชนะ แก่ก่านเจ้าบิดา

บุหลบลवाद เลื่อสาดอาสนา

ที่นั่งที่นอน แห่งระชีเจ้า

หมดไสงาม บั๊อหมองเส้า

บีดกวาดไว้ ส่องไสงาม

กำรกองวัตร นางทากขับตำม

แก๊งกำละยาม กวาดตายพญา

นางไปตากคั้น ยิงผั้นผ่านผ้า

ท้อพ้อไห่นอนสำราญ จุค้ำจุเจ้า

รู้เรื่องก้องกำร ระคุดอกบาน

แม่เก็บมาล้อม	เพ็ญเพ็ญ
แหวดวงเกี้ยวอ้อม	เกล้าเกษมวยวิตว้อง
ผมดกเขียว	บถ้ำอ้วจ้อง
เลิงแลบเกียงตำนิล	ทุกค่าเจ้า
นางผัดตะลัน	อภิวันดิน
ระยี่พ่อเจ้า	กราบบังคม
ประพนมก้มเกล้า	นบป้าดาพ่อพระ
ปู่จาไฟ	จิว้นบ่ละ”
	เจ้าสุวัตร : 17-18

10. สอนสตรีให้รู้จักเข้าสังคม

คนเราจะอยู่ตามลำพังหรืออยู่เฉพาะครอบครัวเดียวไม่ได้ ต้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่นด้วย
วรรณคดีล้านนาสอนไว้ดังนี้

10.1 ให้รู้จักเลือกคบคนดีเป็นเพื่อน

คนในสังคมมีทั้งคนดีและคนชั่ว วรรณคดีจึงสอนให้สตรีรู้จักเลือกคบคนดี คือ

“ฟังเทอะน้อง	เพื่อนพ้องทั้งหลาย
ด้วยการคบชาย	ควรเก็บใส่ไว้
แม่จกอยู่ไหน	ไปไหนไกลใกล้
แคว้นในชมพูทวีปศ	
ควรดีสืบสาย	แต่ห้อมมิตร
กับท่านผู้ขุนเมือง	
แม่จกแต่คิด	เยี่ยงใดก็เปลือง
มโนเนื่อง	เยี่ยงใดก็ได้
แสนโยชน์ไกล	จักไหลมาใกล้
บ่คลาไคลชาดงัด	

คำวาทาพรรณ : 12

มีผิวประกอบด้วย	ลี้จจะ
อย่าคยิงพาละ	อื่นอัน
ผิดผวนปลิ่นปลองละ	ผิวคั้น คิงนััน
คำเพื่อยิงภัยหัน	แต่งท้อฉิบหาย

โคลงวิหุรสอนโลก : 28

10.2 ให้สตรีรู้จักต้อนรับแขก

เมื่อมีเพื่อนก็ต้องปฏิบัติต่อเพื่อน เวลาเพื่อนมาเยี่ยมก็ต้องต้อนรับ วรพศดีล้านนาสอน

ไว้ว่า

พี่น้องสหายมาบ่ อื้อพบ	หญิงผู้นั้นกับตี
------------------------	------------------

คำสอนพระยามังราย : 11

มีผิวอย่าประมาท	ลาสา
พี่น้องลูกไกลมา	ค่อยต้าน
โภชนะแต่งตามา	เททอด ทำเท่อ
เขาเล่าหรือจันจ้าน	พี่น้องมามวน

โคลงวิหุรสอนโลก : 27

นางแก้วกัลยาณีต้อนรับเจ้าเมืองและบริวาร

“นางแก้วกัลยาณีก็ตกแต่งห้องคายัง เช้าเช้าโภชนะอาหารอันประณีต สมควรแก่ท้าวพระยา และเสนาอาามาด้วยลำดับ ตราบถึงบริวารบ่าว เพื่อน และคนกะทำการ และคนฝูงอันรักษาข้างม้าและรถ เกวียน จ่าทัญญา จ่าทลัวทั้งหลาย ท้อมด้วยเข้าน้ำอาหาร”

โลกนัยชาดก : 137

เมื่อทนมมาเกี่ยวพาราสีสาว สาวก็ต้องต้อนรับจึงจะเป็นสตรีที่ดี ดังตัวอย่างคำอุ้บ่าว

อุ้สาวต่อไปนี้

“ขันหมากขันจา น่องดาไว้แล้ว สู้ชกแก้วมาเรือน
 เคี้ยวเทอะเคี้ยวเทอะ บิไซขันจา ขันเงินดา
 ไว้สู้ชกแก้ว เคี้ยวเทอะเคี้ยวเทอะ เคี้ยวพลุเซียงตุง
 เคี้ยวเทอะพอลุง ขันหมากแม่ป้า เคี้ยวเทอะเคี้ยวเทอะ
 พลุข้าวต้ม บิมีไผ่หอม เค้ามักบ่ถ้วน”

อุคม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 46

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คือคำสอนของวรรณคดีล้านนาที่มุ่งให้สตรีเป็นคนงามกาย งามใจ งามวาจา มีสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ ซื่อสัตย์ทำงาน รู้จักครองตน รู้จักเลือกคู่ครอง รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของภรรยา รู้จักปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดา ญาติ และผู้อาวุโส และรู้จักเข้าสังคม ทนงใดปฏิบัติตามนี้ก็ได้อีกว่าเป็นกุลสตรี

PAYAP UNIVERSITY